

Bir Mahsul, Bir Coğrafya, Bir Endüstri: Şekerpancarının Alpulu ve Civarının Sosyo-ekonomik Dönüşümündeki Rolü (1925-1950)

Okan Ceylan*

Özet

Bitkilerin tarihsel süreçteki kritik rolleri belirli bölgeler ve uluslararası gelişmeler bakımından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda iki savaş arası dönemde (1914-1945) Trakya'nın toplumsal ve iktisadi tarihinde şeker pancarı önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma, şekerpancarının, Trakya köylüsünün iskanında ve tarımsal gelişiminde ilk kırılma olduğu iddiasındadır. Bu çalışmanın amacı ise zirai ve biyolojik özellikleriyle şeker pancarının Trakya çiftçisinin emeği, kamu yatırımları ve köylerin sosyo-ekonomik gelişimi üzerindeki etkisini multi-disipliner bir perspektiften açıklamaktır. Trakya'nın yurt edilmesinde ve lüks tüketim olarak toplumun şeker ihtiyacının karşılanmasında şekerpancarı tarımının bir devlet politikası olduğu gayet açıktır. Hatta, 19. yüzyılın ortalarından itibaren de şekerpancarı tarımı ve şeker sanayinin kurulmasına için girişimler olduğu da bilinmektedir. 1926 yılında Alpulu Şeker Fabrikasının kuruluşu ile Trakya'nın kırsalında pancar ekilmiştir. Bu yerleşimler Edirne, Uzunköprü, Meriç, Kırklareli, Lüleburgaz, Babaeski, Alpulu ve Çerkezköy kırsaldır. Böylece, Trakya ve İstanbul'un şeker ihtiyacının %80'ni Alpulu'dan karşılanmıştır. Şekerpancarının gelişimi Trakya kırsalında ilk kez ürün desenini, hane halkı gelirini, pazara yönelik üretimi, tarımsal mekanizasyonu ve hayvansal üretimi arttırmıştır. Bu yüzden şeker pancarı toprağın metalaşması ve iskân sürecini hızlandırmıştır. Bir yandan Alpulu Şeker Fabrikası ile şeker üretimi, iştirak üretimi ve hayvan yemi (küspe) üretimi artarken diğer yandan da Şark Demiryollarındaki nakliyat ve toplumsal hareketlilik hız kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şekerpancarı, Tarımsal Modernleşme, Sosyo-Ekonomik Dönüşüm, Trakya, Sanayi.

* Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, okan.ceylan@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6867-6726, DOI: 10.37879/9789751756480.2023.31

A Crop, a Geography an Industry: The Role of Sugar Beet in the Socio-Economic Transformation of Alpullu and its Surroundings

Abstract

The critical roles of plants in historical process become more of an issue in terms of some regions and international developments. In this context, sugar beet had an important place in the social and economic history of Thrace in the period of the inter-war period (1914-1945). This study claims that sugar beet was the first breaking in the settlement and agricultural development of the peasant of Thrace. The aim of this study is to explain the influence of sugar beet on the labor of the peasant of Thrace, public investments, and the socio-economic developments of the villages with its agricultural and biological characteristics from a multidisciplinary perspective. It is quite clear that sugar beet cultivation was a government policy in gaining of homeland and in meeting the sugar need of society as a luxury consumption. Furthermore, from the mid-19th century onwards, it is known that there had been some attempts for sugar beet cultivation and the establishment of sugar industry. Together with the foundation of Alpullu Sugar Plant, sugar beet had been cultivated in the rural areas of Thrace. The settlements were the rural areas of Edirne, Uzunköprü, Meriç, Kırklareli, Lüleburgaz, Babaeski, Alpullu ve Çerkezköy. Thus, 80 percent of the sugar needs of Thrace and İstanbul was met from Alpullu. The development of sugar beet cultivation increased the crop patterns, the income of household, market-oriented production, agricultural mechanization, and animal production. Thus, sugar beet accelerated the commodification of land and settlement. On the one hand, the production of sugar, spirit, and animal feed (Cossette) increased, on the other hand the transportation in the Orient Railway and social mobility gained speed.

Keywords: Sugar beet, Agricultural Modernization, Socio-Economic Transformation, Thrace, Industry.

Giriş

Zirai ve biyolojik özellikleri sayesinde bitkiler besin, giyim ve tedavi özellikleriyle insanoglunun yaşamı üzerinde etkilidir. Bu yüzden bitkiler hem genlerini yaymak hem de geleceğe aktarmak için insanlardan ve arılardan faydalanmaktadır. Arılar ve insanlar ihtiyaçları için bitkilere hizmet etmektedir. Bu durum tohumdan sulamaya, bakımdan hasada kadar bir dizi emek içeren bir süreçtir. Nüfusun da artışıyla bitkiler devletlerin tarım politikaları, pazar mekanizması ve toplumun ziraat ve beslenme kültürü üzerinde etkili olmuş ve tarihin seyrini

etkilemiştir.¹ Buradan hareketle tatlı yiyecekleri tüketme arzusu bir yandan şekerin yaygınlaşmasını sağlarken² diğer yandan da şekerin üretim sürecinin gerektirdiği yoğun ve uzmanlaşmış emek köleliğinin yaygınlaşmasına, üretim tekniğinin gelişmesine ve sanayi devrimine giden süreçte sermaye birikiminin oluşmasına yol açmıştır.³

Şekerpancarının zirai ve biyolojik özellikleriyle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'nin sanayileşmesinde, ilk tarımsal modernleşme sürecinin başlamasında, toprağın metalaşmasında ve iskân yoluyla Trakya'daki Türk varlığının artışında etkili olduğu bu çalışmanın temel iddiasıdır. Bu çalışmanın amacı ise şeker fabrikasının kurulması ile Alpullu'nun mekânsal ve idari dönüşümü, Trakya kırsalındaki şekerpancarı üretimi, fabrikadaki şeker üretimi, bölgenin sosyo-ekonomik gelişimi ve zirai modernleşmeyi mikro ölçekte incelemektir. Şekerpancarı üretimine dayalı sanayi etrafında dönüşen sosyo-ekonomik yapı bu çalışmanın ana odak noktası olduğundan bir ölçüde İbrahim Yasa'nın *Hasanoğlan Köyü* adlı çalışmasına benzemektedir. Nitekim, o çalışmada da demiryolunun geçmesi, köye yakın bir fabrikanın ve köy enstitüsünün açılması ile Ankara'ya bağlı Hasanoğlan Köyü'nün demografisinin, geçim şartlarının, zirai üretiminin, çevre yerleşimlerle etkileşiminin nasıl bir sosyo-ekonomik dönüşüme uğradığını incelenmektedir.⁴ Diğer taraftan da Türkiye sosyolojisinde ilk kent çalışması olarak addedilen Mübessel Kıray'ın Karadeniz Ereğlisi üzerine kaleme aldığı *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* adlı eserde de 1860'larda kömür işletmelerinin, liman ticaretinin ve demiryolu ulaşımının artması ve 1960'ların başında kurulan Ereğli Demir Çelik Sanayisi ile Karadeniz Ereğlisi'ni ağır sanayinin toplumsal ve iktisadi etkilerinin incelenebileceği bir laboratuvar olarak nitelendirmektedir.⁵

Bu çalışma şekerpancarının tarih sahnesine çıkışı ve yayılışına, 20. yüzyılın ilk yarısında Trakya'nın sosyo-ekonomik durumuna, Alpullu Şeker Fabrikasının kurulması ile Alpullu'nun çehresinin değişimine, şeker pancarının kırsala sağladığı katkılarına, zirai üretim ve şeker endüstrisinin durumuna multidisipliner bir açıdan odaklanmaktadır.

- 1 Michael Polland, *Arzunun Botanığı*, çev. Sevin Akyay, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2018, s. 97-100.
- 2 Sidney W. Mintz, *Şeker ve Güç Şekerin Modern Tarihteki Yeri*, çev. Şükrü Alpagut, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1997.
- 3 Tom Standage, *İnsanlığın Yeme Tarihi*, çev. Gencer Çakır, Maya Kitap, İstanbul 2018, s. 149-151.
- 4 İbrahim Yasa, *Hasanoğlan Köyü*, Doğu Matbaası, Ankara 1955.
- 5 Mübessel Kıray, *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Bağlam Yayınları, Ankara 1964, s. 13-22.

1. Şekerin Uluslararası Tarihi: Bilim, Devlet ve Coğrafya

Şeker üretiminin tarımsal ve endüstriyel boyutları incelendiğinde dünyadaki ilk şekerin MS 7. yüzyılda şeker kamışından elde edildiği görülmüştür. Günümüzde Bangladeş'in Gaura bölgesi bu ürünün anavatanıdır. İskender'in Asya seferleri ile keşfedilen şeker kamışı sayesinde Avrupalılar, arıların ürettiği bala ihtiyaç duymadan bitkilerden de şeker üretmeyi öğrenmişlerdir.⁶ Hindistan'da şeker kamışından üretilen şekerin tarihsel yolculuğu İran, Mısır, Arabistan, Kuzey Afrika, Kıbrıs ile devam etmiş ve oradan da Güney Avrupa'ya yayılmıştır. Şekerin bu coğrafyalardaki serüveninin de ise Arap tüccarların rolü olmuştur. Şeker, İran ve Mısır'a gelinceye dek esmer renkteyken, şekerin beyazlatılması için çalışmalar yapılmış ancak bir başarı sağlanamamıştır.⁷

Christopher Columbus'un Amerika Kıtası'nı keşfi ile şeker 1492'de Yeni Dünya'ya taşınmıştır. 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da üretilen ve kahve ya da kakaoya katılarak tüketilen şeker 19. yüzyılda Avrupa'da eczanelerde satılan pahalı bir metadır. Bu tarihlerde en çok şeker üretiminin olduğu bölgeler İspanya, Portekiz ve İtalya gibi Güney Avrupa ülkeleri ile Küba, Jamaika ve Martinik gibi Latin Amerika ülkeleridir. 19. yüzyılda şeker rafinerisi kurarak şeker üreten ve dünya şeker ticaretinde söz sahibi olan ülkeler Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere'dir.⁸ Örneğin, 19. yüzyılın sonlarında İngiltere'deki halkın günlük kalorisinin %20'si şekerli gıdalardan sağlanmıştır.⁹

Şeker kamışı kıt ve pahalı olduğundan 18. yüzyılda diğer Avrupa devletlerinin aksine Almanya şekerpancarından şeker üretimine başlamıştır. Aslında 1575 yılında şekerpancarının suda kaynatılması sonucu tatlı bir şurubun elde edildiğini ilk fark eden Fransız Ziraatçı Oliver de Seddes'tir. Ancak bu olaydan 150 yıl sonra 1738'de Berlin Kraliyet üyeliğine seçilen Eczacı Andreas Sigismund Marggraf ve öğrencisi Kimyager Franz Carl Achard 1779 tarihinde bilim akademisindeki çalışmaları sonucunda şekerpancarından şeker üretimine başlamışlardır.¹⁰

Şekerpancarının ziraatının ve sanayisinin Almanya'daki gelişiminde önemli bir

6 Thomas Geerdes, *Ana Besin Maddelerinden Şeker ve Tarihi*, çev. Cihad Gökdağ, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara 1966, s. 7-8.

7 "Şeker Yapılmasının Kısa Bir Tarihçesi" *Alpullu*, S. 1, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne Ocak 1935, s. 8.

8 Geerdes, *age.*, s. 10-13.

9 Mintz, *age.*, s. 39.

10 Geerdes, *age.*, s. 14.

devlet desteği de olmuştur. Nitekim Prusya Kralı Büyük Friedrich Berlin’de bulunan 12,5 dekarlık Kaulsdorf Çiftliğini şekerpancarı araştırmaları için tahsis etmiştir. Pancardan şeker üretimi için ilk şeker fabrikası 1802 yılında Aşağı Silezya’da bulunan Kunern’de kurulmuştur. Benzer şekilde 1811’de Fransız Eczacı Drapiez baskı yoluyla pancardan şeker üretmiştir.¹¹ Bu tarihlere dek Fransa’da 334 şeker fabrikası kurulmuştur.¹² Ancak şekerpancarından şeker üretmek şeker kamışına oranla daha pahalıdır. Üstelik, dünya şeker ticaretinin tekeli elinde tutmak isteyen İngiliz tüccarların Avrupa pazarına ucuz şeker ihraç etme politikasına Napolyon Ablukası (1807-1814) karşı koyarak Avrupa’da şekerpancarından üretilen şekeri ve sanayisini korumuştur.¹³ Ayrıca, Avrupalılar dışardan gelen şekere karşı gümrük tarifesi uygulamıştır.¹⁴ 1850’lerde üretilen 1,8 milyon ton şekerin %9,4’ü şekerpancarından elde edilirken bir asır sonra 1950’lerde bu oran %43’e yükselmiştir.¹⁵

Ayrıca, dünya şeker ihtiyacının %40’ını tedarik eden Saint Dominigo Adası’ndaki esirlerin arasında Fransız Devrimi’nin eşitlik, özgürlük ve adalet sloganlarının karşılık bulması üzerine bu köleler, şeker plantasyonlarındaki Fransızlara karşı gerçekleştirdikleri 1791 yılındaki Haiti Devrimi (1791-1804), kamıştan elde şekerin arzının düşmesine ve şeker fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur.¹⁶ Bu durum şekerpancarının önünü açan bir diğer önemli gelişme olmuştur.

Akdeniz’in bir diğer sakini olan Türklere bakıldığında ise, Osmanlı Devleti’nin 16. yüzyıla kadar şeker ihtiyacını Akdeniz Havzasında yer alan Kıbrıs, Suriye ve Mısır’dan karşıladığı görülmektedir. Ancak 19. yüzyılda ise imparatorluğun şeker ithalinde Avusturya ve Rusya ön plana çıkmıştır.¹⁷ Osmanlı Devleti’nde şekerpancarı ziraatı ve şeker üretimine dair ilk denemeler ise 1840’lı yıllarda Arnavutköy’de ikamet eden Dimitri Efendi tarafından başlatılmış ancak başarısız olmuştur. İkinci girişim ise 1847 yılında Afyonlu Yusuf Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu atılımları 1867’de Davutoğlu Karabet’in, 1879’da Fenerler imtiyazı sahibi Michael

11 Geerdes, *age.*, s.15-19.

12 Fatih Damlıbağ, “Sugar Production in the Ottoman Empire”, *OTAM*, S. 39, 2016, s. 183.

13 Geerdes, *age.*, s. 21.

14 “Şeker Yapılmasının Kısa Bir Tarihçesi” s. 8.

15 Geerdes, *age.*, s. 27.

16 Franklin W. Knight, “The Haitian Revolution”, *The American Historical Review*, Vol CV, No. 1 2000, s. 109-113.

17 Damlıbağ, *agm.*, s. 183-185.

Paşa'nın, 1899'da Edirne Uzunköprü'deki Salarlı (Sadırlı) çiftliğinde hassa müşiri Rauf Paşa'nın ve son olarak da 1917'de Almanlar ile kurulan Zenith şirketinin girişimleri takip etmiştir. Ancak hiçbirisi başarılı olamamıştır.¹⁸ Örneğin Cihan Harbi yıllarında Almanların ve Macarların Trakya'da kurduğu çiftliklerin zarar etmesinin en önemli nedenlerinden biri buharlı pulluklarla derin sürülen arazilerde tabandaki verimsiz olan kireçli bölümün toprak yüzeyine çıkartılmasıdır.¹⁹ Nitekim kireçli arazilerde PH değerinin yüksek olması şekerpancarının topraktan besin alımını zorlaştırmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra yaygınlık kazanan şekerpancarı tarımına yönelik ilk girişim yine Osmanlı döneminde olduğu gibi Trakya'da başlamıştır. Bu durum bu bölgedeki iklimin şekerpancarı tarımına uygunluğu ve dönemin siyasetlerinin yatırımları kadar savaşlarda harap ve bitap düşmüş Trakya için hedeflenen tarım, iskân ve sanayi politikaları ile de yakından alakalıdır.

2. 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Trakya'da Toplum ve Ekonomi

İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm'ın "Felaket Çağı (1914-1945)" olarak adlandırdığı kısa 20. yüzyılın ilk yarısında Türkler açısından Balkan Harbinden Kurtuluş Savaşı'nın sonuna dek süren 10 yıllık savaş sürecinde, bir yandan Osmanlı Devleti yıkılmış; diğer yandan da savaşlar, katliamlar, kıtlıklar, sınırların yeniden çizilmesi ve zorunlu göçler ile imparatorluk coğrafyasında yeni ulus devletler kurulmuştur.²⁰ Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti öncelikle 1912-1922 arası dönemde emperyalizme karşı askeri mücadele verirken 1923'te uluslararası alanda hukuken bağımsız ve eşit bir devlet olarak tanıdığı Lozan Barış Antlaşması ile de emperyalizme karşı siyasi ve iktisadi bir bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Bu antlaşma ile kapitülasyonların kaldırılması yerli ve milli sanayinin önünü açmıştır.²¹

Ancak genç Cumhuriyetin miras aldığı iktisadi ve beşerî sermaye incelendiğinde nüfusun %80'nin yaşadığı kırsal, tarımsal üretim araçları iptidai, emek gücü kıt ve katma değerli üretimi oldukça düşük bir görünüm arz etmektedir. Öncelikle Lozan Görüşmelerine ara verilen 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihinde düzenlenen İzmir İktisat Kongresi Türkiye'nin sanayileşme stratejisinde bir yol haritası olmuştur. Bu

18 *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, haz. Turan Velidedeoğlu, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara 1979, s. 59.

19 Sait Tahsin Tekeli, "Türkiye'de Şeker Sanayi", *Dönüm*, S. 7, 1933, s. 25.

20 Eric Hobsbawm, *Kısa Yirminci Yüzyıl 1914-1991 Aşırımlar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996, s. 18-20.

21 Muzaffer Göker, "Türklerde Sanayi", *Belleten*, C XXXI, S. 124, 1938, s. 443.

sürecin finansal anlamda yürütücüsü kurumlar da 1924 yılında kurulan Türkiye İş Bankası ve 1933'te kurulan Sümer Bank'tır.²²

Alpullu Şeker Fabrikasının kurulduğu dönemde Trakya halkı savaşların, istilaların ve göçlerin neden olduğu sefaletin pençesinde geçim derindedir. Ağırıklı olarak buğday ve arpa başta olmak üzere tahıl üretmiştir.²³ Bu üretim de Trakya potansiyelinin altındadır.²⁴ Örneğin 24,000,000 dekar olan bölge topraklarının ancak %7'sinde üretim yapılmakta ve birçok ova arazisi ekilmediğinden otlak olarak kullanılmakta ve koyun yetiştirilmektedir.²⁵

Dolayısıyla 1925 yılına kadar bölgede toplumsal savaş psikolojisinden dolayı ne imar faaliyetleri ne de ciddi bir tarımsal üretim vardır. Cihan Harbi sonrasında Bulgaristan'da yükselen faşizmin de etkisiyle bu toplumsal endişeler artarak devam etmiştir. Buna karşın gerek Rumeli'den gelen yeni göçmenlerin ve Trakya köylüsünün iskanında gerekse bölge topraklarının yoğun bir kapitalist üretim sürecine girmesiyle pazara yönelik üretime geçişte şekerpancarı önemli bir kırılmadır. Nitekim bu mahsul bölge topraklarının ticari bir meta olarak değerini arttırmıştır. Örneğin 1925 yılında 20 kuruş olan tarla kirası 1932 yılında 50 kat artış göstererek 10 liraya yükselmiştir.²⁶

Coğrafi ve siyasi açıdan Edirne'nin Lozan Barış Antlaşması sonrasında Dedeoğaç Limanının hinterlandı olma özelliğini kaybetmesi ticareti olumsuz etkilerken; Meriç Nehri'nin ovalarda ve bazı hudut yerleşimlerinde neden olduğu sel baskınları tarımsal üretimi sekteye uğratmıştır. Bu yüzden ekonominin içe kapandığı 1920'lerde elde kalan tek pazar İstanbul'dur. Ancak, Edirne ve İstanbul arasındaki demiryolunun 1936'ya dek Alman Şirketleri tarafından işletilmesi hem İstanbul'a nakliye maliyetlerini arttırmış hem de Edirne buğdayı Anadolu buğdayları ile rekabete girmiştir.²⁷ Pazar ihtiyacı için Müftüzade Şerif Bey'in Edirne Ticaret

22 Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 181-183; Ali Mülayim - Timur Kaprol, "İşçi Sınıfı İçin Modern Yaşamın Kodları Alpullu Şeker Fabrikası", *EJVOG*, C VI, S.1, s. 26.

23 "Yamalı Ahmet", *Alpullu*, Sayı 1, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 19-20.

24 Mirza Gököl, *Türkiye Buğdayları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, s. 98-99.

25 Gököl, *age.*, s. 130.

26 Murat Burgaç, *Trakya Raporu (1934)*, Kaynak Yayınları, Ankara 2017, s. 12-13; H. A. "Alpullu Şeker Fabrikası ve Trakya Ziraatı", *Akşam* 25 Teşrinievvel 1932.

27 E. Necmi, "Mahsulatımız", *Edirne Postası*, 29 Mayıs 1930; "İhracatımız", *Edirne Postası* 1 Mayıs 1930; Gököl, *age.*, s. 130; Vahdettin Engin, "Rumeli Demiryolları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 35, İstanbul 2008, s. 237.

Odası'nda yaptığı konuşmada Cihan Harbi öncesinde olduğu gibi Adalar Denizi ve Güney Avrupa pazarlarına yeniden açılabilmesi için Saros Körfezi'nde İbrice Limanının açılması ve Keşan üzerinden İstanbul Edirne demiryoluna bağlanması gerektiği tartışılmıştır. Nitekim, 1929'daki Dünya İktisadi Buhranının etkilerinin hissedildiği bir süreçte bu yerinde bir öneri olarak düşünülebilir.²⁸ Bu durum Atatürk'ün Aralık 1930'da gerçekleştirdiği Trakya seyahatinde de gündeme gelmiş ve ikinci bir Dedeoğaç olması planlanan Keşan'a bağlı İbrice'de bir limanın açılarak bu limana bir yolun inşası üzerinde durulmuştur.²⁹ Trakya'da tarıma dayalı milli sanayinin teşekkülü toplum, ticaret ve ekonomi alanlarını bütüncül bir açıdan ilgilendirmektedir.

3. Bürokrasi ve Endüstri: Alpullu Şeker Fabrikası'nın Kuruluşu

Trakya'da şeker sanayinin kuruluşundan yaklaşık yarım asır evvel 1880'li yıllarda hassa müşiri Rauf Paşa'nın Uzunköprü Salarlı Çiftliği'ndeki şekerpancarı ziraatı konusundaki girişimleri ve elde edilen numuneleri Avusturya'daki fabrikalarda tetkik ettirmesi, ürünün bölgede yetişebileceği noktasında bir fikir vermiştir.³⁰ Hatta Ziraat Vekaleti Müsteşarı Aziz Meker pancar ziraatı ve şeker üretimi gibi konularda yetişmesi için Rauf Paşa tarafından Avrupa'ya gönderilmiştir.³¹ Ancak şekerpancarı ziraatının yaygınlık kazanması ve endüstriyel üretimle şeker dönüşmesi mümkün olmamıştır.³² Rauf Paşa'nın iktisadi teşebbüsü bu konudaki ilk ciddi girişim olarak addedilse de gerek kapitülasyonların şeker piyasasındaki olası girişimleri önlemesi, gerekse Rauf Paşa'nın üretim araçlarının ithalatında gümrük vergisi muafiyeti, nakliye için çiftliğine yeni bir demiryolu hattının inşası ve pazarını garantileme adına ordunun şeker ihtiyacını karşılamada tekel olma gibi teşvik taleplerinin desteklenmemesi etkili olmuştur.³³ Yıllar sonra bu girişim

28 E. Necmi, "İstihsalatımız için Yeni Mahreçler", *Edirne Postası*, 11 Mart 1930; "Ticaret Odası Kongresi", *Edirne Postası* 26 Şubat 1930.

29 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0/34-142-1., 17.11.1930; "Keşan-İbrice", *Edirne Postası*, 14 Ağustos 1931; Okan Ceylan, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Edirne Serüveni: Türkiye Demokrasisi Tarihinden Nodur", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XXI, S. 42, 2021, s. 276.

30 M. Şeref Aykut, "Alpullu Nasıl Kuruldu", *Alpullu*, S. 5 Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 2-3

31 İlay Demirel, *Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi Sanayileşme Stratejisi: Alpullu ve Uşak Şeker Fabrikaları Örneği*, T.C Harp Akademileri Stratejik Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 105.

32 Aykut, agm., s. 2-3

33 Tekeli, "Türkiye'de Şeker Sanayi", s. 25; *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Raporları*, T.C Ziraat Vekaleti Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 1939, s. 175; Damlıbağ, agm., s. 199-202.

başta Mehmet Şeref Aykut olmak üzere Çatalca Milletvekili Şakir Kesebir'i ve Edirne Milletvekili Faik Kaltakkıran'ı etkilemiştir.³⁴ Bu yüzden Alpullu Şeker Fabrikası'nın kurulmasında ilk fikir Müşir Rauf Paşa'ya aittir.³⁵ Ancak Alpullu'nun kuruluşunda en büyük somut adım Atatürk'ten gelmiştir.³⁶

Alpullu Şeker Fabrikası'nın kuruluşuna giden süreçte ilk hukuki düzenleme ise 5 Nisan 1925 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Genç Cumhuriyet'in un, şeker ve pamuk gibi üç beyazda ithalatı azaltarak cari açığı azaltmaya çalıştığı görülmektedir. Gerek çiftçilere gerekse şeker sanayisine yatırım yapan iş insanlarına ve hammadde (kömür ve kireç) tedarik eden şirketlere bir takım vergi muafiyetleri de sağlanmıştır.³⁷ Hatta 25 Ocak 1926 tarihinde şeker ve şekerlemelerin ithalini devlet tekeline alan ve şekerin yurt içindeki satışları hakkında bir kanuni düzenleme de yapılmıştır.³⁸ Nitekim Türkiye'de şeker sanayinin kuruluşu, hem yerli ve milli bir burjuva sınıfı inşa etmek isteyen Milli İktisat politikalarının etkisiyle, hem de her sene ortalama 10,000,000 TL şeker ithaline harcandığından merkantilist politik felsefe ile ortaya çıkmıştır.³⁹ Böylece iç pazarda yabancı firmaların yerini yerli şeker sanayi almıştır.⁴⁰

14 Haziran 1925 tarihinde T.C İş Bankası, T.C Ziraat Bankası, Trakya İlleri Özel İdareleri, devlet insanları, bürokratlar ve iş adamlarından oluşan şahıs ve kurumların girişimleri fabrikanın kuruluşunda etkili olmuştur. 500,000 liralık bir sermaye ve 500 dönümlük bir arazide İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi adıyla kurulmuştur.⁴¹ Alpullu Şeker Fabrikası'nın kuruluşunda Şakir Kesebir (Edirne Milletvekili) ve fabrika murahhas azası Hayri İpar'ı en çok teşvik eden kişi dönemin Tarım Genel Müdürü B. Nesip Karaçay'dır.⁴² Fabrikanın

34 Aykut, agm., s. 2-3.

35 Habil Akıltepe, Sabri Malkoç, İhsan Molbay, *Türkiye Şeker Sanayi ve Şekerpancarı Ziraatı*, Mars Matbaası, Ankara 1964, s. 32; Hüsnü Tekeşin, *Alpullu Şeker Fabrikası Tarihi*, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak 2012, s. 5.

36 Aykut, agm., s. 2-3. Mülayim- Kaprol, agm., s. 26-27.

37 T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi, D. 2, C 17, 94. Birleşim, 5 Nisan 1925, s. 98-100.

38 Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi, D.2, C.21, 45. Birleşim, 25 Ocak 1926, s. 247-252.

39 Tekeli, "Türkiye'de Şeker Sanayi", s. 25.

40 İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye Köy İktisadı*, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1934, s. 78.

41 Mülayim- Kaprol, agm., s. 27; Demirer, *agt.*, s.107; Tekeşin, *agt.*, s. 27.

42 *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 73.

kurucuları arasında Edirne Milletvekilleri Faik Kaltakkıran ve Hüseyin Rıfki Arduman, Tekirdağ Milletvekili Faik Öztrak, Çatalca Milletvekili Şakir Kesebir, Bilecik Milletvekili İbrahim Çolak, tütün tüccarları Salim Nuri ve Hayri İpar, kereste tüccarı Ali Bey, Sanayici Burhanettin Bey ve tüccar Kasım Yolageldili bulunmaktadır. Fabrikanın hisselerinin %68 gibi aslan payı İş Bankasına aitken, %10 hissesi Ziraat Bankası'na, %10 hisse Trakya İlleri Özel İdarelerine ve son olarak da %22 hisse özel teşebbüse aittir.⁴³

Binalarının inşası ve makine teçhizatının teknik olarak sağlanması için Kazım Taşkent ve Hayri İpar başta olmak üzere İstanbul Mühendis Mektebi Müdürü Hulki Bey, milletvekilleri olarak Şakir Bey ve Rıfki Bey'in de bulunduğu heyet⁴⁴ Avrupa'daki şeker sanayilerini inceleme gezisi tertip etmiştir. Bulgaristan, Romanya ve Çekoslovakya gibi Balkan ülkeleri ile Almanya, Fransa, Belçika ve Hollanda gibi orta ve kuzey Avrupa ülkelerinde bulunan tesisler yerinde incelenmiştir. Bunun üzerine Alpullu Şeker Fabrikası'nın makine donanımı için Alman Buckau R. Wolf firması ile anlaşmaya varılmıştır. 22 Aralık 1925 tarihinde başlayan fabrika inşaatı 26 Kasım 1926 tarihinde tamamlanmıştır. Bu inşaatın içinde fabrikaların ambarlarından silolarına, melas tankından küspe kurutma rafinelerine kadar teknik bölümler inşa edildiği gibi, işçilerin barınabilecekleri lojmanlar, sosyal tesisler ve spor alanları da inşa edilmiştir.⁴⁵ Aykut'un da belirttiği üzere Alpullu Şeker Fabrikası hem Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayileşmesinde, hem de savaşlardaki zaferlerinden sonra Türk'ün Milli İktisat siyaseti kapsamında emek, bilgi ve bayındırlık alanlarında ilerlemesinin de rol model bir örneğidir.⁴⁶ Bu bağlamda ilk yerli Türk şekeri 17 Kasım 1926 tarihinde üretilmiştir.⁴⁷ Ancak ilk dönemlerde fabrikanın yeterli deposunun olmayışından şekerlerin İstanbul'daki depolar kiralananarak saklanması, şeker fiyatlarının düşmesi, artan maliyetler ve yerli şekerin tadının olmadığı yönünde propagandalar karşılaşılan sıkıntılardandır.⁴⁸

Fabrikanın teçhizatı ise Alman Maschinenfabrik Buckau R. Wolf firması

43 Mülayim, Kaprol, agm., s. 27.

44 Tekeşin, *agt.*, s. 26.

45 Mülayim-Kaprol, agm., s. 27-28.

46 Aykut, agm., s. 2-3; Suphi Argon, *Şeker Sanayi ve Pancar Ziraatının Ehemmiyeti*, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, İstanbul 1944, s. 2; Tekeşin, *agt.*, s. 17.

47 A. Rıza Dursunkaya, *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserler Yönünden Tetkik*, Yeşilyurt Basımevi, Kırklareli 1948, s. 112.

48 Mehmet Gökhan Polatoğlu, *Cumhuriyet Döneminde Türk Şeker Sanayinin Kurulması*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2017, s. 118

tarafından kurulmuştur. Fabrika ilk kurulduğu yıllarda günlük 500 ton pancar işleme kapasitesine sahiptir.⁴⁹ 1927 yılında günlük kapasite 750 tona çıkartılmış olup 28 Aralık 1928 tarihinde melas ve ispiroto üretimi başlamıştır.⁵⁰ Türk pancarında melas oranı yüksek olduğundan yüksek oranda ispiroto üretilmiştir.⁵¹ Fabrika 1929'dan itibaren tam kapasite ile çalışmaya başladığından⁵² 1930'da Atatürk'ün direktifleriyle 1931'de fabrikanın kapasitesi %60 genişletilmiş ve 1934'te 1600 tona çıkartılmıştır.⁵³ 1950 yılında ise bu kapasite 1800 tona kadar çıkmıştır.⁵⁴

Fabrikanın ilk müdürü Macar asıllı Joachim Herman Gutherz (1926-1932) ve yardımcısı Kazım Taşkent'tir.⁵⁵ Nitekim Gutherz 1912-1925 yılları arasında Macaristan'da bulunan Heves ili Hatvan kasabası yakınlarında bulunan Selyp Ungarn Şeker Fabrikası müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Gutherz'den sonra 1950 yılına kadar fabrika müdürleri sırasıyla Kazım Taşkent (1932-1933), Ali Şefik Bakay (1933-1934), Ahmet Yolaç (1934-1935), Recai Tuğrul (1935-139), Fatın İfendiyaroğlu (1939-1940), Hulki Bektaş (1940-1941), Fevzi Öker (1941-1947) ve Celal Kıpçak (1948-1951)'tir.⁵⁶

Şeker Fabrikası'nın Alpullu'da kurulma nedeni bu yerleşimin Trakya'nın ortasında Edirne -İstanbul ve Kırklareli demiryollarının kesişim noktasında bulunması ve hemen yakınında şeker üretimi için gerekli su kaynağı olarak Ergene Nehri'nin varlığıdır. Ayrıca yaklaşık 20,000 dekarlık Sarımsaklı Çiftliği ve 15,000 dekarlık Türkgeldi Çiftliği hem pancar üretimini hem de yeni çeşitler üzerine denemeleri mümkün kılmıştır.⁵⁷ Örneğin, Ergene Nehri kıyılarında oldukça alüvyonlu bir

49 *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 72.

50 K.O, "Alpullu'da", *Edirne Millî Gazete*, 27 Kanun-ı Evvel 1928; "Ön Söz", *Alpullu*, S. 1, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne Ocak 1935, s. 5; Zafir Rıza, *Şirai Samatlar Laboratuvarı Yıllık Çalışma Raporu*, Resimli Ay, İstanbul, 1929, s.105.

51 "Şeker İstihsalatı Artıyor", *Milliyet*, 8 Eylül 1929.

52 Turan Veldet, *30. Yılında Türkiye'de Şeker Sanayi*, Doğu Matbaası Ltd. Şti, Ankara, 1958; Sevilay Özer, "Türkiye'de Şeker Sanayisi (1925-1950)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XVII, S. 33, 2021, s. 102.

53 K.O, "Alpullu'da", *Edirne Millî Gazete*, 27 Kanun-ı Evvel 1928; "Ön Söz", s. 5; Zafir Rıza, *age.*, s. 105.

54 Demirel, *agt.*, s. 116.

55 Demirel, *agt.*, s. 111.

56 "Alpullu Havası Suyu Yeşili", https://www.alpullu.org/F/fabrika_mudurlerini.html son erişim tarihi: 4 Mart 2022.

57 Dursunkaya, *age.*, s. 108-109; Polatoğlu, *age.*, s. 106.

araziye sahip olan Sarımsaklı Çiftliğinde bir Alman ziraatçının kontrolünde şekerpancarı yetiştirilmektedir. Bu çiftlikte toprak işleminde buharlı pulluklar ve ürün verimliliği içinde kimyevi gübre kullanılmıştır.⁵⁸ Alpullu Cumhuriyet'in rol model sanayisi olmasının yanı sıra Trakya'daki tarımsal modernizasyonu da sağlamıştır.⁵⁹ Uşak'taki şeker sanayinin inşaatının Alpullu'dan daha geç açılmasının nedenleri bürokrasi ve bütçe ile ilgili olduğu kadar⁶⁰ fabrikanın yakınlarında güçlü bir akarsuyun olmamasındandır.⁶¹

Şeker sanayine kadar Alpullu'da tam anlamıyla bir yerleşimden ve kültür hayatından söz edilemez. Fabrikanın kuruluşundan üç yıl sonra 1928-1929 eğitim öğretim yılında fabrikanın işçi koğuşu olarak kullanılan kerpiç binada işçi ve memurların çocuklarının eğitim ve öğretim görmesi amacıyla 22 öğrenciyle açılan ilkokul hem öğrenci sayısı hem de okulun imkanları açısından gelişerek devam etmiştir. 1930 yılında Alpullu Şeker Fabrikası ziyareti sonrasında Atatürk'ün fabrika müdürü Recai Bey'e verdiği direktiflerle okul binası genişletilmiştir. 1935 yılına gelindiğinde ise dördüncü ve beşinci sınıfların da eklenmesiyle öğrenci sayısı, 40'ı civar köylerden olmak üzere 162'ye ulaşmıştır. Okulun yanı sıra, müze, konferans salonu ve kütüphane açılmış ve sağlık ve taşımacılık hizmetleri de yerine getirilmiştir.⁶² Okulun iki öğretmenin ödenekleri de şeker fabrikası tarafından karşılanmıştır. Ancak 1935 yılından sonra iktisadi buhran koşullarında Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi tasarruf tedbirlerini gerekçe göstererek yalnızca bir öğretmenin ödenegini sağlamıştır. Bunun üzerine 1937 yılına gelindiğinde Alpullu'daki beş sınıf öncelikle üç sınıfa düşürülmüş ve Maarif İdaresinin yönetimine geçmiştir.⁶³ Fabrikanın üretim kapasitesindeki gelişmeler ve canlı sosyo-kültürel ortam 20. yüzyıl başlarında Alpullu'nun çehresini dönüştürmüştür.

58 Gökgöl, *age.*, s. 202.

59 Nail Güreli, "İlk Türk Şekeri Pek Tatlıydı", *Yıllar Boyu Tarih*, C 4, S. 12, 1981, s. 18-19.

60 Dursunkaya, *age.*, s. 108-109; Akıltepe – Malkoç - Molbay, *age.*, s. 32; Mehmet Karayaman, *Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu*, Uşak Akademi Kitapevi, Uşak 2010, s. 27-28; Demirel, *agt.*, s. 80-81

61 Mülayim -Kaprol, *agm.*, s. 26-27.

62 "Alpullu'da İlk Mektep", *Alpullu*, S. 4, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s.16; Merter Mert, Kuruluş Yıllarında Şeker Sanayi ve Devletin Amaç Fonksiyonu, *TESAM Akademi Dergisi*, C V, S.2, 2018, s. 38.

63 "Alpullu İlk Mektebi Beş Sınıftan Üç Sınıfa İndirildi", *Cumhuriyet*, 23Ocak 1937.

4. Alpullu'nun İdari ve Toplumsal Dönüşümünde Şekerpancarı

Millî Mücadele yıllarında hem Trakya Paşaeli Müdafai Hukuk Cemiyeti kurucularından hem de dönemin Edirne Milletvekillerinden olan Mehmet Şeref Aykut'un anılarına göre Balkan Harbinden iki yıl evvel Alpullu gayrimüslim Arnavut ve Rumların yaşadığı etrafında bir tren istasyonu, üç otel, beş buğday deposu, 10 ticarethanenin bulunduğu bir yerdir. Buraya en yakın Sinanlı ve Dügüncülü köyleri de yine Rum ve Arnavut toprak sahiplerinin kontrolünde olup bu köylerde yaşayan Türkler tarım işçisi olarak onların çiftliklerinde çalışmaktadır. Ekim 1912'de başlayan Balkan Savaşlarından Kasım 1922'de Trakya'nın kurtuluşuna kadar geçen 10 yıllık savaş geride derin bir yoksulluk, parçalanmış aileler, savaşta ölmüş ya da sakatlanmış insanlar ve çift sürececek bir çift atın dahi bulunmasının zor olduğu istila edilmiş bir Trakya bırakmıştır.⁶⁴

1923 yılında Lozan Nüfus Mübadelesi sonrasında Selanik ve Ortaköy'den göç eden muhacirler Alpullu'nun ilk sakinleridir. 19 yüzyıl sonlarında Almanların "Alapje" olarak adlandırdığı bu istasyona Cumhuriyetin ilk yıllarında Şeker Köyü denilse de Atatürk buranın hem istasyonu ile bilindiğinden hem de halkın adlandırmasından dolayı isminin Alpullu olarak kaydedilmesini istemiştir.⁶⁵

Tablo 1: Alpullu'nun Nüfusu⁶⁶

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1935	338	2,632	2,970
1940	326	529	885
1945	482	1,329	1,811
1950	-	-	2,189

64 Aykut, agm., s. 1-2.

65 Rafet Seçkin, *Belgelerle TC'nin İlk 15 Yılı ve Alpullu Şeker Fabrikası*, Ceren Yayınları, Edirne, 2019, s. 27-36

66 Kaynak: T.C Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Kati ve Mufassal Neticeler Kırklareli Vilayeti (20 Ekim 1935)* C 34, S. 75, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1937, s. 8; T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey Ölçü (20 Ekim 1940)*, DİE Matbaası, Ankara 1941, s. 390; T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey Ölçü (21 Ekim 1945)*, DİE Matbaası, Ankara 1945, s. 361; T.C Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey Ölçü (22 Ekim 1950)*, DİE Matbaası, Ankara 1951; T.C Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Ziraat Sayımı Neticeleri (1950)*, S. 371, İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1956, s. 130.

1927 nüfus sayımında köylere ait veriler sunulmadığından, 1935 ve 1950 arası dönemde Alpullu'nun nüfus verileri incelendiğinde fabrikadaki işçi sayısına bağlı olarak erkek nüfusun sayıca kadın nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Örneğin 1926 yılında fabrikanın 60 memuru, 263 geçici işçisi ve 32 daimî işçisi varken 1939 yılında 74 memuru, 272 daimî işçisi ve 1,170 geçici işçisi bulunmaktadır.⁶⁷ 1949'da ise 91 memur, 177 daimî işçi ve 1,136 geçici işçi bulunmaktadır.⁶⁸

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kırklareli İlinin kuzeyinde bulunan Bulgaristan'daki Alman işgalinden sonra Yunanistan'ı işgal etmeleri üzerine Türkiye, Bulgaristan'dan gelebilecek olası bir saldırıya karşı Kırklareli ve Edirne hududunda yoğun güvenlik önlemleri almıştır. Savaş tehlikesi yüzünden hem genç erkek nüfusun önemli bir bölümünün silah altına alınması hem de binlerce insanın Trakya'dan göçleri nüfusun azalmasına ve emek kıtlığına neden olmuştur. Ayrıca işgale uğrayan Balkan ülkelerindeki Türklerin savaş ortamında gerek silaha alınmaları gerekse zorunlu işgücü olarak çalıştırılmaları dolayısıyla Trakya'ya göçleri de yasaklanmıştır. Son olarak da savaş ekonomisinin neden olduğu kıtlıklardan dolayı iyi beslenemeyen bazı çocuklar da sıtma, verem ve tifüs gibi salgın hastalıkların pençesinde hayatını kaybetmiştir.⁶⁹ Buna bağlı olarak da Alpullu Nüfusu 1940 yılında azalma göstermiş ve nüfus ancak 1945'ten sonra yükselişe geçmiştir.

Alpullu Şeker Fabrikası bir yandan Rumeli'den gelen göçmenlerin Trakya'da iskanını mümkün kılarken diğer yandan da Alpullu'nun bir köyden beldeye dönüşmesinde etkili olmuştur.⁷⁰ Ayrıca 1930'lu yıllarda siyasilerin ve halkevlerinin ve muhtelif gazetecilerin fabrikeyi ziyaretlerinin yanı sıra bu kurum Yunan devlet adamları başta olmak üzere pek çok yabancı devlet insanını da ağırlamış ve kuzeybatı sınırında Cumhuriyetin modern yüzü olmuştur.⁷¹ Örneğin Celal Bayar'ın 6 Eylül 1934 yılında Edirne İş Bankası şubesinin açılışı için geldiği Trakya seyahatinde pancarı ziraatının önemine değinmiş ve Alpullu'yu ziyaret etmiştir.⁷²

67 Demirel, *agt.*, s. 120.

68 T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1950)*, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara 1950, s. 186.

69 Okan Ceylan, "İkinci Dünya Savaşı ve Tarım Ekonomisi: Edirne Vilayeti Örneği (1939-1945)", *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu*, Şanlıurfa, 12-14 Nisan 2018, Bildiriler, ed. Arzu Güvenç Saygın - Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2019, s. 628.

70 Ragıp Kemal, "Şeker Fabrikası Trakya İçin Bir Nimet Oldu", *Milliyet*, 21 Eylül 1932.

71 Selma Nezih, "Alpullu Fabrikası Büyük Bir Faaliyet Yarattı", *Akşam*, 3 Şubat 1934.

72 "Trakya'nın İktisadı", *Akşam*, 9 Eylül 1934; "Alpullu Havası Suyu Yeşili", https://www.alpullu.org/F/fabrika_mudurleri.html, son erişim tarihi: 04.03. 2022.

Fabrikanın kuruluşuna kadar idari açıdan Kırklareli İlinin Babaeski İlçesine bağlı Pancar Köyü'nün bir mahallesi ve istasyonu olan Alpullu 1932 yılında köy statüsüne kavuşmuştur.⁷³ O tarihlerde 70-75 haneli bir köy⁷⁴ iken fabrikanın kuruluşu ile işçiler, memurlar ve çevre köylerden pancar taşıyan köylüler ile oluşan toplumsal hareketlilik ortamında Alpullu'da bazı dükkân ve kahvehaneler açılmıştır.⁷⁵ Ayrıca gerek fabrika çalışanlarına gerekse gelen ziyaretçilere ürün pazarlayan bir çarşı da açılmıştır.⁷⁶ Fabrikanın kuruluşu ile hem işçilere ve yöre halkına hizmet veren hastane açılmış, hem de Alpullu'nun elektrikle ışıklandırılması sağlanmıştır. Pancar üretimi konusunda ihtiyaç duyulan işgücüne yönelik eğitimlerin verildiği kurslar düzenlenmiştir.⁷⁷ Artan nüfus ile de 1964 yılında da Alpullu beldeye dönmüştür.

O tarihlerde yöre halkı Alpullu'yu merkez, Babaeski'yi ise kasaba olarak adlandırmıştır.⁷⁸ Trakya'nın birçok köyünden evvel okulun açılmasında Alpullu Şeker Fabrikası'nın büyük bir rolü olmuştur. Fabrikanın açılışına kadar Alpullu ve çevresi sıtmanın var olduğu bir yerken sanayileşme ile imarın arttığı, caddelerin, kamu binalarının ve spor sahalarının inşa edildiği modern toplumsal yaşamın Trakya'daki öncü beldesi olmuştur.⁷⁹

Alpullu Şeker Fabrikası sosyo-ekonomik kalkınmanın yanı sıra sosyo-kültürel kalkınmayı da hedeflemiştir. 1933 yılında ise Alpullu Spor kurulmuştur. Milli bayramlar ve resmi etkinliklerde görev almak üzere oluşturulan bandonun yanı sıra bir futbol, golf ve tenis kulüpleri de mevcuttur.⁸⁰ Alpullu'daki spor sahaları Trakya'da o güne dek inşa edilenlerin en iyisidir. Hatta Galatasaray ve Fenerbahçe maçlarından birinin burada oynanması için de bir başvuru yapılmıştır.⁸¹ Bu bağlamda Pancar Cümbüşü adı verilen festivallerde Alpullu ve Büyük Mandıra arasında futbol maçları, at yarışları ve pehlivan güreşleri gibi eski Türk ata sporları düzenlenmiştir. Birinciler fabrika tarafından ödüllendirilmiştir.⁸²

73 Tekeşin, *agt.*, s. 17.

74 "Alpullu İlk Mektebi Beş Sınıftan Üç Sınıfa İndirildi", *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1937; Mert, *agm.*, s. 38.

75 "Alpullu Şehir Oluyor", *Akşam*, 26 Haziran 1933.

76 "Alpullu Şehir Oluyor", *Akşam*, 26 Haziran 1933.

77 Mülâyim- Kaprol, *agm.*, s. 29.

78 Demire, *agt.*, s. 106.

79 "Alpullu Fabrikası Yeni Yıl Mukavelelerine Başladı", *Milliyet*, 3 Aralık 1934.

80 "Alpullu Spor Kongresi", *Alpullu*, S. 5, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 13-15.

81 "Alpullu'da Stadyum", *Edirne Postası*, 24 Haziran 1933.

82 "Pancar Cümbüşü", *Edirne Postası*, 12 Mayıs 1933.

Bando ilk konserini de 5 Nisan 1935 tarihinde vermiş ve konserde Klud Ojen'in, Verdin'in ve Beethoven'ın eserlerinden örnekler icra etmiştir.⁸³ Benzer şekilde fabrikanın sinema salonlarında film gösterimleri de düzenlenmiştir.⁸⁴ 26 Haziran 1934 tarihinde kurulan ve 50 yıl faaliyet gösterecek olan Alpulu Şeker ve İspirto Fabrikası Kooperatifi çalışanlara ve pancar üreticilerine gıda ve giysi gibi metalleri daha uygun fiyatlardan temin etmeye çalışmıştır.⁸⁵ Benzer şekilde pancar üreticilerini fabrikanın sermayesine ortak yapmak ve tarımsal girdi temini için de Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi kurulmuştur.⁸⁶ Trakya pancar ekicilerinin ortak dayanışması ve İstanbul-Trakya Şeker Şirketi'nin girişimleriyle Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bir tayyare hediye edilmiştir. Tayyareye ise "Trakya Pancarcıları" adı verilmiştir.⁸⁷

5. Şekerpancarının Tarımsal Üretime ve Kırsal Yaşama Katkıları

Pancar ziraatının geliştirilmesi amacıyla Edirne Ziraat Müdürlüğünde çalışan Nesip Karaçay Raşit Saraçoğlu Bulgaristan'daki teknik gezilerinden sonra Bulgaristan'daki tarım tekniğinin köylere nasıl yayıldığı görüldüğünden iki ziraat uzmanı⁸⁸ Semenof ve Silof'tur Alpulu'ya davet edilmiştir. Ancak bazı kaynaklarda bu iki Bulgar ziraatçının pancar ziraatı konusunda çiftçilere gerekli bilgileri vermedikleri ve pancar ziraatına uygun olmayan arazilerin ekimini önerdikleri iddia edilmektedir. Bu da pancar ekiminin yeni yeni teşvik edildiği bir dönemde köylünün hevesinin kırılmasına neden olmuştur. Bu durumu fark eden Ziraat Memuru B. Fethi Tan bu iki ziraatçının kendi muntkasına girmelerine izin vermemiştir.⁸⁹ Ayrıca 1926 yılında 16 günlük başarısız şeker kampanyasından da Bulgar uzmanlar sorumlu tutulmuş ve işlerine son verilmiştir. Bunun üzerine Macaristan'da eğitim almış ziraat memuru Langer ve Alman ziraat memuru Laupert'in çalışmaları ile şekerpancarı tarımı yerleşmeye başlamıştır. Bu uzmanlar Bulgarların aksine küçük üreticileri şekerpancarına teşvik etmiştir.⁹⁰

83 "Alpulu'da Müzik", *Alpulu*, S. 5, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 17.

84 Mert, agm., s. 51-52.

85 "Alpulu'da Kooperatif", *Alpulu*, S. 5, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 11-12; Mert, agm., s. 52.

86 Polatoğlu, *age.*, s. 126.

87 "Alpulu'nun Ekonomik Kaynaklarından Alpulu Pancarcıları Tayyaresi", *Alpulu*, S. 3, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 9-11.

88 "İhtiyaçlar Önünde", *Edirne Millî Gazete*, 3 Temmuz 1930; Demirer, *agt.*, s. 117.

89 *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 75.

90 Demirer, *agt.*, s. 56; Polatoğlu, *age.*, s.120-121.

Şeker sanayi hem çiftçilere kira ile tarım aletleri sağlamış; hem de çiftçilerin pancarlarını ücretsiz ilaçlamıştır. İnsan besini olan şekerin yanı sıra şekerpancarı üreticilerine fabrikadan verilen küspe ve melas Trakya kırsalındaki hayvansal üretimi geliştirmiştir.⁹¹ Bu küspeler köylerde ahırların yanında depolanarak altı ay kadar hayvan besiciliğinde kullanılmıştır.⁹² Ayrıca, ürünün fabrikaya nakli için tartım yerlerinde farklı köylerden bir araya gelen çiftçiler zirai konularda yöredeki diğer köylülerle ilk kez bu kadar yoğun bir bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Ayrıca fabrikanın kampanya sürecindeki şeker oranına göre bir fiyatlandırma yapması çiftçilerin pazar koşullarına ayak uydurarak randıman esaslı üretime geçişlerinde önemli bir adımdır.

Şekerpancarı ziraatı çapa için tarlada ve şeker üretimi için fabrikada mevsimlik istihdam da yaratmış ve kente göçü önlemiştir. Şekerpancarı öncelikle Cumhuriyetin köylüye bahsettiği bir sanayi bitkisi olup yaygınlaşması da endüstrileşme ile yakından alakalıdır. Türklerin bölgedeki iskanını ve toprağın kıymetlenmesini sağlamıştır.

Alpullu Şeker Fabrikası'nın kuruluşu ve onu takip eden yıllarda Alpullu Ziraat Müdürü Nesip Karaçay başta olmak üzere birçoğu Almanya ve Macaristan'da eğitim görmüş uzmanların idaresinde Trakya kırsalındaki köy kahvehanelerine gidilerek şekerpancarı videoları izletilip zirai bilgilere verilerek yaygınlaştırılmıştır. Köylülerin çökündür adımı verdikleri şekerpancarı⁹³ ilk kez çiftçiye kar getirmiş, itibar kazandırmış, onları toprağa bağlamış ve sosyo-ekonomik anlamda daha iyi bir yaşam standardı sağlamıştır. Bu sayede köylüler daha geniş evler inşa etmişler ve evlerinin çatılarını saz yerine kiremitle döşemişlerdir. Bu onların şekerpancarı ziraatından elde ettikleri kazançlar kadar toplumsal psikolojilerinde Trakya'yı kesin olarak yurt edindiklerinin de bir kanıtıdır. Cumhuriyetin armağanı bir mahsul olan şekerpancarının ekildiği köylerde çiftçiler hem tarımsal alanda bağıcılık ve sulamalı tarıma geçmişler; hem de devlete olan vergilerini ve banka kredilerini de zamanında ödemişlerdir. Ayrıca okul, konuk evi ve köy odası inşa edilmek suretiyle bu köylerde imar faaliyetleri artmıştır. Bu yüzden pancar tarımı köylünün gelirini arttırmasının yanı sıra ona güven de telkin etmektedir.⁹⁴ Şekerpancarının toplumsal,

91 Geerdes, *age.*, s. 35; Rıza Güray, *Türkiye Şeker Sanayi ve Şekerpancarı Tarımı*, Çam Matbaa, Ankara 1968, s. 80-81.

92 "Ziraat İşleri Çok İyi Gidiyor Hayvancılıkta Büyük İnkişaf Var", *Edirne Postası*, 27 Aralık 1939.

93 Özer, *agm.*, s. 105; Polatoğlu, *age.*, s.113.

94 "Yamalı Ahmet", s. 19-20; "Türkiye'de Şeker Sanayi Ne Vaziyettedir", *Vakit*, 22 Ekim 1932; Burgaç, *age.*, s. 159.

iktisadi ve siyasi işlevlerinin yanı sıra tarımsal üretiminin geliştirilmesinde tarımsal araştırma enstitüleri ve devlet üretme çiftliklerinin rolü olmuştur. Bu açıdan devlet, şekerpancarının sosyo-ekonomik işlevinde olduğu kadar zirai ve biyolojik gelişiminde de rol oynamıştır.

Fabrika, T.C. Devlet Demiryolları'na da her yıl nakliye ücreti ödemiştir. Ayrıca, fabrikada enerji kaynağı olarak kullanılan kömür ücreti, şeker imalatında kullanılan kireç ücreti ve kereste ücreti de ödemiştir.⁹⁵ Kömür Karadeniz Ereğlisi'nden, sandık tahtaları Sinop'tan ve kireç de Kırklareli'den temin edilmiştir.⁹⁶ Karadeniz'den gelen bu malzemenin fabrikaya sevki için Şark Şimendifer Şirketi'ne ücret ödemek yerine denizyollarını kullanarak bu ürünlerin Tekirdağ Limanı'na nakilleri düşünülmüştür. Ayrıca yakacak kömürün Uzunköprü'ye bağlı Kestanbolu (Yağmurca) Köyünden tedarik edilebileceği bunun için de Tekirdağ Alpullu arasında yeni bir demiryolu inşası üzerinde tartışılmıştır.⁹⁷

Şekerpancarının nakliyesi açısından ise köylerden tarım duraklarının olduğu demiryolu istasyonlarına kadar karayollarını da geliştirmiştir.⁹⁸ Nakliyenin daha kolay yapılabilmesi için Şeker Fabrikaları demiryollarının yakınına inşa edilmiştir. Fabrikanın şekerpancarı tarlalarına en uzak 30-40 km olmasının ideal olduğu düşünüldüğünden İngiltere'de bu uzaklık 1929 yılında 41 kilometredir. Buna karşın Alpullu Şeker Fabrikasının Edirne'deki pancar ekim mıntıklarına uzaklığı 93 kilometreyken Çatalca'dakilere uzaklığı ise 139 kilometredir.⁹⁹ Alpullu Şeker Fabrikasının yaklaşık 21 tartım merkezi bulunmaktadır.¹⁰⁰ Üstelik vagon sıkıntısı yaşandığından nakliye bedelleri de yüksektir.¹⁰¹ Bu yüzden sökülen pancarın fabrikaya gecikmesi pancardaki şeker randımanının düşmesine neden olmuş ve ürün daha ucuza satılmıştır.¹⁰² Bu durumda üretici şirketin ürünü vaktinde alamadığından sık sık şikâyet etmiştir.¹⁰³ Özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nda birçok genç erkeğin silah altına alındığı, savaş riskinin ve savaş ekonomisinin hat safhada olduğu Edirne'de Uzunköprü ve Meriç'in hudut köylerinde pancar

95 Ali Süreyya, "Türk Şekeri", *Karınca*, S. 7, 1934, s. 16-17.

96 "Alpullu Fabrikası Yeni Yıl Mukavelelerine Başladı", *Milliyet*, 3 Aralık 1934.

97 Burgaç, *age.*, s. 165-167.

98 Güray, *age.*, s. 82.

99 Sait Tahsin Tekeli, "Şeker Fabrikaları ve Şeker Sahaları", *Dönüm*, S. 19, 1934, s. 17.

100 Akıltepe – Malkoç - Molbay, *age.*, s. 653.

101 Tekeli, "Şeker Fabrikaları ve Şeker Sahaları", s. 17.

102 "Pancar Fırsı Yüzde Kaç?", *Edirne Postası*, 14 Ağustos 1931.

103 Burgaç, *age.*, s. 163.

yüklü öküz arabaları aralarında kadınların da bulunduğu köylüler tarafından Uzunköprü'nün Çakmak Köyü'ndeki tartım yerine götürülmüştür.¹⁰⁴

Bu yüzden 1933 yılında Alpullu'ya yarı işlenmiş iptidai şeker maddesi üretecek bir ham şeker fabrikasının Edirne'de kurulması için Edirne Belediye Meclisi İktisat Vekaleti'ne başvurmuştur. Böylece hem Edirne'de pancar ekili alanın artırılması hedeflenmiş; hem de Alpullu'ya yaşanan nakliye sıkıntılarının ve masraflarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.¹⁰⁵ Edirne Milletvekillerinden Şevket Kesebir ve Hasan Hayri Tan Edirne Halkevi'nde köylü, esnaf ve tüccarlara ham şeker fabrikasının il ekonomisine olan katkılarını anlatmışlardır.¹⁰⁶ Ancak, şekerpancarının en çok üretildiği Uzunköprü ve civarı Edirne'de kurulması düşünülen ham şeker sanayisine itiraz etmiştir. Bu itirazın nedeni ise gerek şekerpancarının en çok Uzunköprü ve civarında üretilmesi gerekse Uzunköprü'den Alpullu'ya nakil kolaylığının olmasındadır. Hatta diğer bir nedense demiryolları vasıtasıyla Uzunköprü'den Edirne'ye pancar sevkiyatının Yunan topraklarından yapılmasının neden olabileceği güvenlik sorunlarından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nde sanayinin temelleri 1925 yılında şeker fabrikaları ile atılmıştır. Şekerpancarı ziraatı iptidai ve içe dönük tarımsal üretimin olduğu 1920'lerin Türkiye'sinde hem tarımda katma değerli üretimi arttırmış hem de ilaçlama, gübreleme ve çapalama faaliyetleriyle tarımda örgütlenmeyi, tarımsal yayımı ve girdi kullanımını arttırmıştır. Bir diğer ifade ile şekerpancarı ziraatı tarımda makineleşmenin başlangıç kabul edildiği 1950'lerden de önce pancar üreticilerini bir ölçüde emek yoğun bir üretim sistemi, modern tarım teknikleri, haşere ile mücadele, pazar ve kredi mekanizması ile buluşturmuştur. Bu bağlamda şeker sanayi yalnızca Cumhuriyet dönemindeki endüstrileşmenin öncülü olmakla kalmamış aynı zamanda erken dönem tarımsal modernizasyonunun ve kırsal kalkınmanın başlangıcında da rol model olmuştur.¹⁰⁸ Ancak Alpullu'nun tüm çabalarına rağmen kırsaldaki tarımsal modernizasyonun gelişimi adım adım ilerlemiştir.¹⁰⁹ Örneğin, suni gübreler ilk başlangıçta Trakya'daki Türk Alman

104 “Şekerpancarı Sökümü Başladı”, *Edirne Postası*, 30 Ağustos 1944; “Pancarlarımız”, *Edirne Postası*, 30 Ağustos 1944.

105 “Edirne'de Şeker Fabrikası”, *Edirne Postası* 20 Haziran 1933.

106 “Ham Şeker Fabrikası ve Bir Toplantı”, *Edirne Postası*, 27 Temmuz 1933.

107 “Uzunköprü'ye Bir Bakış”, *Edirne Postası*, 24 Aralık 1949.

108 “Çiftçi Kardeş”, *Edirne Millî Gazete*, 11 Teşrinievvel 1929; *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 151-152; Dursunkaya, *age.*, s. 107.

109 ” Şeker Müttehassısının Raporu Niçin Eksiktir”, *Kadro*, S.30, Haziran 1934, s. 47.

Zirai Birliklerinin Çiftliklerinde kullanılmıştır.¹¹⁰ Hatta Türkiye’de tarımsal modernizasyonun tam olarak başladığı 1950’lerin başında Türkiye kırsalında Marshall Yardımı ile gelen tarımsal makineler, gübre ve zirai ilaçlar ilk etapta şeker şirketi aracılığı ile şekerpancarı üreten köylerde yayılmıştır. Örneğin, Alpullu Şeker Fabrikası 1950’lerin başlarında üreticilere Allis Chalmer marka olan 165 traktör, tonlarca gübre ve pancar sulaması için 250 kadar su pompası satmıştır. Bu makinelerin arızalanmasına karşı yedek parça ve tamir atölyelerinin açılması da planlanmıştır. Pancar şirketinin amacı ileri tarım teknikleriyle daha fazla pancar üretimini sağlamaktır.¹¹¹ Bu yüzden bilimsel araştırmalarda bu işin bir parçasıdır.

6. Şekerpancarı Üzerine Tarımsal Araştırmalar

Şekerpancarı serin iklimlerim hâkim olduğu nemli ve sulanabilen arazilerde yetişmektedir. Türkiye’deki şekerpancarı tohumları Almanya’dan ithal edilmiş ve devlet üretme çiftliklerinde üretilip üreticiye tahsis edilmiştir.¹¹² Nitekim tohumluklar ancak ikinci sene elde edilebildiğinden tohumluk yetiştirmek hem masraflı hem de çimlenme kalitesini korumak zor olduğundan uzman denetimi gerektirmiştir. Bu yüzden 1928 yılında Yeşilköy Tohum Islah ve Deneme İstasyonu üç yıl boyunca Almanya, Çekoslovakya, Rusya, Fransa ve Polonya’dan ithal ettiği 27 farklı şekerpancarı çeşidi üzerine çeşitli ıslah çalışmaları yapmıştır. Bu denemelerde ülkemiz iklim koşullarına en uygun çeşitlerin *Klein, Wanzleben, Zapotil, Wilmorin, Schreiber, Dippe ve Buschinski* olduğu görülmüştür.¹¹³ Bu tohumluklar Almanya’nın Madgeburg şehrinde bulunan Kleinwanzlebener Rabbethge und Giesecke adlı Tohum Şirketinden ithal edilmiştir. Ayrıca bu şirketin ortaklarıyla Sarımsaklı Çiftliğinde Türk Alman Teşebbüsatı Ziraiye TEŞ aslı bir şirket kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya savaşa girdiğinden pancar tohumları Sarımsaklı Çiftliğinde üretilmiştir.¹¹⁴ Ancak Yeşilköy’deki çeşit ıslah çalışmalarında amaç kıştan önce ekilebilen şeker randımanı yüksek bir pancar çeşidi geliştirmektir. Bu hedef şeker endüstrisinin de talepleri ile paraleldir.¹¹⁵ Ayrıca, Fransa’dan davet

110 *Ziraat Heyeti Mütehasısının Şimdiye Kadar Olan Faaliyeti ile Vaziyeti, Heyet-i Mütehasısna Reisi Ali Müşavir Dr. Oldenburg Raporu*, 1 Nisan- 30 Eylül 1928, s. 59-60.

111 “Alpullu’da Mühim Bir Toplantı”, *Edirne Postası*, 11 Ocak 1950.

112 *1940 Yılı Umumi Murakebe Heyeti Raporu*, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, Ankara 1941, s. 20-21.

113 *Yeşilköy Tohum Islah ve Deneme İstasyonu 1926/7-1936/7*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul 1937, s. 100-103

114 Polatoğlu, *age.*, s. 122-125.

115 *Yeşilköy Tohum Islah ve Deneme İstasyonu 1926/7-1936/7*, s. 100-103

edilen bir ziraat uzmanı tarafından Antalya, Mersin ve Antalya civarında da şeker kamışı üretimine dair birtakım araştırmalar yapılmıştır.¹¹⁶

Şekerpancarı ziraatı iyi bir toprak hazırlığı gerektirdiğinden çiftçinin toprak bakımı konusunda bilinçlenmesini ve verimliliğin artışı sağlanmıştır.¹¹⁷ Nitekim toprağın iyi işlenmesi depo köklü bir mahsul olan pancarın daha iyi köklenmesini ve topraktan besin alımını arttırmıştır.¹¹⁸ Bu yüzden şekerpancarı iyi bir münavebe bitkisi olup¹¹⁹ buğday, çavdar, mısır ve arpa gibi tahıllar bu aşamada ekilmiştir.¹²⁰ Aynı toprağa art arda pancar ekmek toprağın verim kabiliyetini düşürdüğünden ve bir tür bitki parazitleri olan nematod hastalığı görülmüştür. Bu hastalıktan etkilenmeyen çavdar, mısır, bakla ve yonca ekimi önerildiğinden şekerpancarı kendisi gibi diğer yem bitkilerinin ekimini de desteklemiştir. Ancak Alpullu civarında nematod hastalığını önleyememesine rağmen şekerpancarı için yapılan toprak hazırlığı ve gübre kullanımı buğday verimine katkı sağlamasından dolayı çiftçiler şeker pancarından sonra buğday ekimini tercih etmişlerdir.¹²¹

Alpullu Şeker Fabrikası başta Alpullu ve çevresindeki pancar üreticisi köylere sosyo-ekonomik açıdan bir gelişme sağladığı gibi Kimya alanında eğitim öğretim gören üniversite öğrencileri için de hem bir staj imkânı sunmuş hem de onların yurtdışında eğitim görmelerinde bir köprü vazifesi üstlenmiştir.¹²² Macaristan'da Turanlıların Kalkınması Cemiyeti şeker üretimi alanında staj yapmak isteyen bir grup Türk öğrencinin eğitimi için davet göndermiştir.¹²³ Ayrıca, Alpullu'dan yetişen ziraat memurları ilerleyen yıllarda diğer şeker fabrikalarının gelişiminde de katkıda bulunmuşlardır.¹²⁴

Alpullu Şeker Fabrikası'nın tarımsal modernizasyondaki atılımları ve köylü ile olan münasebetleri bir yandan Türkiye'de köylüden sebze tedarik eden konserve şirketlerine örnek olurken diğer yandan da Alpullu Şeker Fabrikası'nın çiftçiye

116 Mehmet Karayaman, "Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 82, Ankara 2012, s. 59.

117 "Şeker Müttehassısının Raporu Niçin Eksiktir" s. 47.

118 "Toprağın İşlenmesi", *Alpullu*, S. 3, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 5-6.

119 Şeyda Ziya Kerestecioğlu, "Şekerpancarı Ziraatı ve Münavebe", *Dönüm*, S. 20, 1934, s. 20-21;

120 Akıltepe, Malkoç, Molbay, *age.*, s. 292.

121 Kerestecioğlu, *agm.*, s. 20-21; Ömer Celal Sarç, *Ziraat ve Sanayi Siyaseti*, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1934, s. 299.

122 Mert, *agm.*, s. 40-41.

123 Tekeşin, *agt.*, s. 30.

124 Mert, *agm.*, s. 40-41.

sağladığı kredi mekanizması da Ziraat Bankası'na örnek olmuştur. Daha genel anlamda şeker sanayi tarım ve sanayi iş birliğinin de ötesinde kırsal kalkınmayı, tarım politikalarını ve şeker tüketimini ilgilendiren büyük bir sosyo-ekonomik ağıdır.¹²⁵

Alpullu Şeker fabrikası toprak verimliliğini, köylünün toprağa bağlılığını ve Cumhuriyetin iktisadi sahalardaki başarılarını somut bir şekilde göstermektedir.¹²⁶ Bunun için fabrika yeni bir toprak tahlil laboratuvarı kurmuş ve pancar ekiminin yapıldığı Trakya kırsalındaki toprakları tahlil etmiştir.¹²⁷

7. Tarladan Fabrikaya Şekerpancarının Yolculuğu: Üretim

Çiftçilerin sermayesi en çok bir çift koşum hayvanı olarak at veya öküz, bir karasaban ve bir kağnıdır. Köylünün sermayesi kıt olduğundan ve pek aşına olmadığı bir ürün olan şekerpancarı tarımına ikna edilmesi de bir hayli güç olmuştur.¹²⁸ Birçok savaş ve istilaya maruz kalmış Trakya'nın tarım alanları da bu süreçte zarar görmüş ve yeterince işlenememiştir.¹²⁹ Bu yüzden Alpullu Şeker Fabrikası gerek ürünün ekim, bakım ve hasat tekniklerinin köylülere öğretilmesinde gerekse üretim sürecinde avanslar, krediler ve ekipmanlar vererek desteklenmesinde önemli bir görev üstlenmiştir. Çiftçilere verilen makinelerin bakım ve tamiri konularında da fabrika sorumluluk almıştır. Ancak 1926-1928 yılları arasında fabrikanın köylülere ulaşma ve onları ikna etme sürecinde, Alpullu Şeker Fabrikası kapasitesinin altında üretim yapmıştır.¹³⁰

Trakya'daki şekerpancarı ziraatına önderlik eden ilk ziraat memurlarından Şahap Ege'nin anılarına göre Trakya'da pancar ekimi ilk kez Sarımsaklı Çiftliği ile Alpullu'nun civar köylerinde başlatılmıştır. Köyler nezdinde ise bölgede ilk pancar 1926 yılında Tekirdağ İline bağlı Hayrabolu İlçesi'nin Küçükkarararlı Köyünde üretilmiştir. İlk hasattan sonra pancarlar öküz arabalarına yüklenmiş ve köyün imamı tarafından yapılan duanın ardından bir şenlik havası içinde Alpullu'ya ulaştırılmak üzere yola çıkarılmıştır.¹³¹

¹²⁵ *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 152-165.

¹²⁶ “Ön Söz”, *Alpullu*, S.1, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne Ocak 1935, s. 5.

¹²⁷ Ragıp Kemal, “Şeker Fabrikası Trakya İçin Bir Nimet Oldu”, *Milliyet*, 21 Eylül 1932.

¹²⁸ *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 155-156.

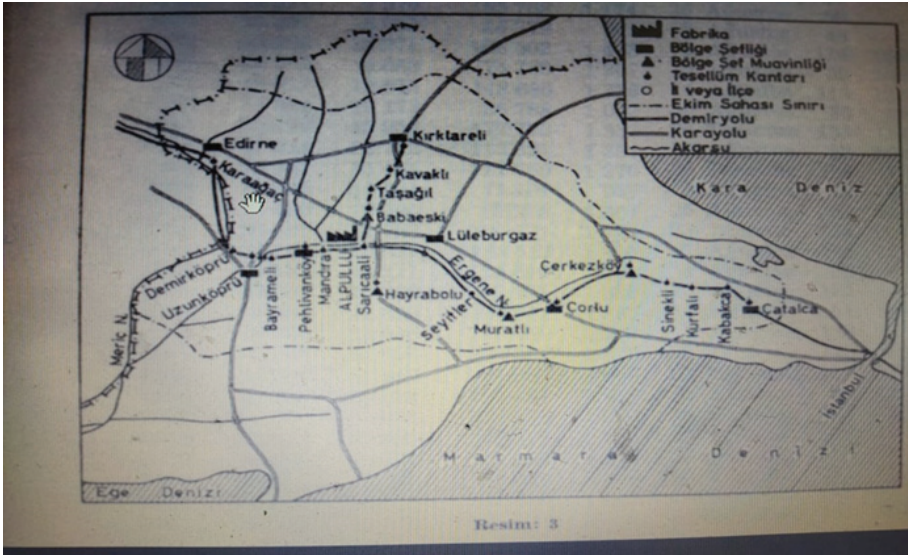
¹²⁹ Kemal Batu, “Köy Davası”, *Altı Ok*, S. 25, 1936, s. 26.

¹³⁰ *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 155-156.

¹³¹ *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 75.

1926-1950 tarihleri arasında Alpullu Şeker Fabrikasının pancar ekim sahasına giren yerleşimler Çatalca, Çorlu, Saray, Hayrabolu, Keşan, Malkara, Uzunköprü, Lüleburgaz, Kırklareli, Babaeski ve Edirne'dir.¹³² Bir diğer ifade ile Silivri'nin Kurfalı Köyü'nden Edirne'ye kadar demiryolunun geçtiği güzergahlar pancar ekim mıntıkasıdır. En çok üretim ise Uzunköprü civarındadır.¹³³ Edirne'de pancar üretimi daha çok Ergene ve Meriç Ovalarında yer alan¹³⁴ köylerde yapılmış ve çiftçilerin en büyük sıkıntısı ise haşere ile mücadele olmuştur.¹³⁵

Harita: Trakya'da Pancar Ekim Sahaları

Kaynak: Akıltepe, Malkoç, Molbay, *age.*, s. 33

1948 yılında şekerpancarı ekimine elverişli 10 ilçe, 24 bucak ve 508 köy bulunmaktadır. Çatalca İlçesi ile bu yerleşime ait 3 bucak ve 68 köy hariç demiryolu güzergahına olan uzaklıkları, uygun arazi ve su imkanlarına bağlı olarak Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ il sınırları içinde 9 ilçe, 21 bucak ve 438 köy pancar ekim

132 Akıltepe e- Malkoç - Molbay, *age.*, s. 33; Veldet, *age.*, s. 268; Polatoğlu, *age.*, s. 107.

133 "Alpullu Hergün Bir Parça Daha Büyüyor", *Akyam*, 5 Kanun-ı Evvel 1933.

134 Akıltepe, Malkoç, Molbay, *age.*, s. 285.

135 "Uzunköprü Çiftçiliği", *Edirne Postası*, 23 Mayıs 1933.

sahasındadır.¹³⁶ Örneğin, pancar hasat devresinin olduğu kasım ayında bazı yıllar Meriç Ovasındaki sel baskınlarına maruz kalan tarlalar bölgedeki üretimin düşmesine neden olmuştur. Örneğin Edirne Milletvekili Dr. Fatma Memik'in ifadesiyle Mart 1939'da Meriç'in taşması neticesinde 1,500 dekar pancar sular altında kalmıştır.¹³⁷

Bu yerleşimlerden Keşan civarında pancar ekimi artan nakliye imkanlarına ve taşıt sayısına bağlı olarak ilk kez 1949'da başlamıştır. Ancak Keşanlı çiftçiler ilk yıl tohum yardımı dışında bir destek görmemişler ve söktükleri pancarları da Uzunköprü'de bulunan Merkez İstasyona göndermişlerdir.¹³⁸ Bölge genel manada istatistiksel olarak incelendiğinde Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde 1927 Tarım Sayımına göre 51,856 tarım işletmesinin %5,7'si şekerpancarı üreticisi iken¹³⁹ 1950 tarım sayımında bu illerde bulunan 86,375 tarım işletmesinin %22,1'i şekerpancarı ziraatı yapmaktadır.¹⁴⁰

Tablo 2: Şekerpancarı Üretimi ve Alpullu Şeker Fabrikasında İşleme Süreci¹⁴¹

Yıllar	Çiftçi Sayısı	Ekili Alan (Ha)	İşlenen Pancar (Ton)	Kampanya Başlangıcı	Kampanya Süresi
1926	-	500	3,447	16.11.1926	16
1927	3,000	3,449	26,934	27.08.1927	56
1930	4,112	4,895	57,002	01.08.1930	99
1933	14,388	14,184	318,424	24.07.1933	248
1936	15,781	7,282	92,584	10.08.1936	79
1939	18,305	12,271	168,502	02.08.1939	114

136 T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İlibarıyla Nüfus ve Yüzey Ölçü (21 Ekim 1945)*.

137 TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, C.2, 18. Birleşim, 26 Mayıs 1939, s. 304; "Trakya'mızda Hasat Başladı", *Edirne Postası*, 28 Haziran 1944.

138 "Keşan'da İlk Pancar Mahsülü", *Edirne Postası*, 24 Ağustos 1949.

139 T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Tarım Sayımı (1927)*, S. 614, DİE Matbaası, Ankara 1970, s. 19.

140 T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Ziraat Sayımı Neticeleri (1950)*, S. 371, İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1956, s. 130

141 Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Tarım Sayımı (1927)*, S. 614, DİE Matbaası, Ankara 1970, s. 68; T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Tarım İstatistikleri (1928-34)*, S. 78, Ulus Basımevi, Ankara 1936, s. 88-89; T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Zirai Binye ve İstihlal (1934-50)*, S. 329, DİE Matbaası, Ankara 1951; Habil Akiltepe, Sabri Malkoç & İhsan Molbay, *Türkiye Şeker Sanayi ve Şekerpancarı Ziraatı*, Mars Matbaası, Ankara 1964, s. 35-36.

Bir Mahsul, Bir Coğrafya, Bir Endüstri: Şekerpancarının Alpullu ve Civarının Sosyo-ekonomik Dönüşümündeki Rolü (1925-1950)

821

1942	14,841	10,173	36,788	30.08.1942	36
1945	23,667	15,451	111,750	26.07.1945	88
1948	20,937	11,753	165,577	23.07.1948	128
1950	19,127	19,127	14,127	01.08.1950	86

Tabloya göre 1927'den 1950' ye pancar üretici sayısı altı kattan fazla artış göstermiştir. Veriler yıllar özelinde incelendiğinde ise en çok artış 1930 ile 1933 yılları arasında olmuştur. Bu artışın en önemli nedeni ise ticari hinterlandın ve pazarın daraldığı ve iktisadi buhranın yaşandığı bu dönemde şekerpancarının pazar garantili bir ürün olmasıdır. Bu yüzden 1929 İktisadi Buhranı ortamında tahıl fiyatlarının düşmesi ve Trakya'nın ulaşım ve pazar sıkıntısı bölgede pancar ekimini daha da arttırmıştır.¹⁴² Ayrıca, keten, kenevir, susam, tütün ve bostan da bölgede yetişen diğer ürünler olsa da şekerpancarı bu ürünlerle de rekabete girmiş ve ekim alanlarını daraltmıştır.¹⁴³

1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkisiyle şeker sanayinde iflaslar yaşanmıştır. 1933 yılına kadar şeker üretimi düzenli bir şekilde artış gösterse de 1933 yılında ülke genelindeki dört şeker sanayinin birleştirilme kararından sonra şeker üretimi de düşüşe geçmiştir.¹⁴⁴ Hatta 1933'teki 248 günlük kampanya bir dünya rekorudur.¹⁴⁵ Nitekim, 1935 yılında Alpullu, Uşak, Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikaları Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi adı altında birleştirilmiştir.¹⁴⁶ Bu şirket 22,000,000 TL'lik bir sermayeye sahiptir.¹⁴⁷ Üretimin düşüşünde etkili olan bir diğer neden ise Trakya'da ekilen pancar mıntıklarının bir kısmında sulama imkanının olmaması, kuraklık, şirketin köylülerden aldığı ekim masrafını arttırması ve haşerenin neden olduğu zarardır.¹⁴⁸

Çiftçi sayısındaki artış İkinci Dünya Savaşı'nın başına kadar sürse de savaş ekonomisi koşullarının yaşandığı 1939-1945 arası dönemde bazı koşum hayvanlarının ve genç erkek nüfusun savaş tedbirleri kapsamında silah altına alınmasından dolayı

142 "Pancar Fırası", *Edirne Postası*, 3 Ağustos 1931.

143 Gökçöl, *age.*, s. 130; T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Zırai Binye ve İstihsal (1934-50); 1940 Yılı Umumi Murakebe Heyeti Raporu*, s. 20-21.

144 Mert, *agm.*, s. 219.

145 Veldet, *age.*, s. 242; Polatoğlu, *age.*, s. 122.

146 *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 79.

147 Ziya Tataç, "Şeker Fabrikalarımız ve Faaliyetleri", *Köye Doğru Dergisi*, C 3, S. 72, 1943, s. 10.

148 Burgaç, *age.*, s. 159-165.

emek kıtlığı ve üretim araçları sıkıntısı yaşanmıştır. Savaş tehlikesinin yaşandığı dönemde pancar ekim alanları düştüğünden yeteri kadar gübre ve tarım aleti de satılamamıştır.¹⁴⁹ Ayrıca bu yıllarda büyükbaş hayvanlarda görülen şap hastalığı da tarımsal üretim ve nakliye konusunda sıkıntılar doğurmuştur.¹⁵⁰ Tüm bu durum da üretici sayısı ve ekim alanları düşürmüştür.

Bu şartlar altında Uzunköprü ve Kavaklı (Meriç) kırsalındaki köylerde pancarın ekiminden bakımına hasadından nakliyesine kadar önemli oranda kadın emeği görülmüştür.¹⁵¹ Nitekim şekerpancarı buğdaya göre kıyaslandığında bakım, çapa, söküm ve nakliye açısından tam üç buçuk kat fazla emeğe ihtiyaç duymaktadır.¹⁵² Ayrıca, şekerpancarının hasadından sonra şeker randımanının düşmemesi için fabrikaya nakli gerektiğinden uzun süre depolanabilen tahıllara oranla daha sıkı bir iş disiplini vardır. Edirne ilinin kuzeyi için ise Uzunköprü Edirne arasındaki demiryolunun Batı Trakya'dan geçen 33 kilometrelik hattın Yunanistan'ın işgalinden dolayı işlememesi sonucunda Edirne, Lalapaşa ve Süloğlu civarında üretilen şekerpancarları hasat edilememiş hasat edilenlerin de büyük çoğunluğu Alpullu'ya ulaştırılamamıştır.¹⁵³

Bu demiryolu hattının tekrardan işlemesi ise ancak İkinci Dünya Savaşında Yunanistan'daki Alman ve Bulgar işgalinin sona ermesi ve iç savaşın sona ermeye başladığı 1948 yılından sonra mümkün olacaktır.¹⁵⁴ Ancak Yunanistan'daki komünist çeteler Edirne İstanbul arası işleyen Marşandiz Katarı'nı Eylül 1949'da dinamitlemişlerdir.¹⁵⁵ İkinci Dünya Savaşı yıllarında şeker ihtiyacının yurtiçinden karşılanması üzerine fiyatlar artmış; ancak 1945 sonrasında pancar fiyatlarında yaşanan düşüşler çiftçilerin maliyetlerini karşılayamadıklarından ekonomik zarara neden olmuştur.¹⁵⁶

149 *1940 Yılı Umumi Murakebe Heyeti Raporu*, s. 21

150 "Pancar Mahsulümüz Fabrikaya Sevk ediyor", *Edirne Postası*, 5 Ağustos 1939; "Pancar Mahsulümüz Trakya'ya 1 Milyon lira Para Getirdi", *Edirne Postası*, 9 Aralık 1939.

151 Okan Ceylan, *The Transformation of Agricultural Structures through Government Policies in Edirne Province Between 1939 and 1960*, Boğaziçi University Atatürk Institute for Modern Turkish History, M.A Thesis, İstanbul 2015, s. 106

152 *1940 Yılı Umumi Murakebe Heyeti Raporu*, s. 20-22.

153 Okan Ceylan, *agt.*, s. 177.

154 "Alpullu Şeker Fabrikası Yeni Yıl Kampanyasına Bu Ay Sonu Başladı", *Edirne Postası*, 14 Temmuz 1948.

155 *Edirne Postası*, 7 Eylül 1949.

156 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30-1-0-0/76-478-5 30.01.1946.

Savaş sonrası dönemde tekrardan yükselişe geçse de 1950'ye giden süreçte üretici sayısı ve ekili alanlar dalgalı bir seyir izlemiştir. Fabrikanın kampanya süresi üretime bağlı olduğundan yıllara göre değiştiği görülmektedir. Tabloya göre en uzun kampanya süresi 1933 yılındayken, en kısa süre ise fabrikanın kuruluş yılı ile İkinci Dünya Savaşı döneminde olmuştur.

Alpullu Şeker Fabrikası için pancar ekim mıntkasında bulunan köylere ekecekleri pancar alanları köy başına belirlendikten sonra köylüler ne kadar araziyi ekeceklerini kendileri paylaşmıştır. Bu da halk arasında şirketin zengin çiftçileri kayırdığı dedikodularına neden olmuştur. Ayrıca, şirket pancar üreticisi köylülerle tek tek muhatap olmak yerine oluşturduğu grupların temsilcileri ile işlemleri sürdürmüştür. Bu grup başları da köylüler üzerinde geleneksel nüfuz sahibi ailelerden seçilmiştir. Alım satımlarda grup namına tek bir makbuz kesilmiş olup vergi ve bağış adına yapılan kesintiler de kişiler bazında net gösterilmemiştir. Grup başlarının da Ziraat Bankasına her yıl yüklü borçları olduğundan pancar ödemelerinde aynı grupta bulunan çiftçilerin hiçbirisinin bankaya borcu olmasa bile köylülerin şirketten alacağına banka grup adına kesilen makbuz üzerinden direkt el koymuştur. Bu durumda köylüler fuzuli yere banka ile mahkemelik olmuştur.¹⁵⁷

Resim: Alpullu'da Şekerpancarı nakliyesi

Kaynak: "Alpullu'da Bir Gece", *Edirne Millî Gazete*, 24 Ağustos 1933.

157 Burgaç, *age.*, s. 161-163.

7.1. Şeker Üretimi

Aşağıdaki tabloya göre Alpullu Şeker Fabrikasındaki şeker üretimi genellikle ekim alanlarına ve işlenen pancar miktarına bağlı olarak yıllar içinde değişiklik göstermiştir. 1931 yılından itibaren fabrikada küp şeker üretimine de geçilmiştir. Bu bağlamda en yüksek şeker üretimi 1933 yılında gerçekleşmiştir. 1933'e dek şeker üretiminde bir artış eğilimi varken 1933'ten 1950'ye dek %50'ye yakın bir düşüş gerçekleştirilmiştir. Şeker üretiminin pancar ekim alanlarına paralellik göstermediği dönem İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır.¹⁵⁸ Örneğin savaş ekonomisi şartlarının olduğu 1939 yılında Edirne'de 170,000 ton şekerpancarı üretilmiş ve o yıl Alpullu Şeker Fabrikası'nda 24,803 ton şeker ve 9,976 ton melas üretilmişken 1942 yılında ise 90,000 ton pancar üretilmiş olup Alpullu Şeker Fabrikasında 6,304 ton şeker ve 2,159 ton melas üretilmiştir.¹⁵⁹ 1940'lı yıllarda Alpullu'da üretilen şekerin %39'u küp şeker ve %61'i toz şekerdir.¹⁶⁰ Ayrıca 1928-1933 yılları arasında ispiroto üretimi de gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3: Alpullu'da Şeker Üretimi¹⁶¹

Yıllar	Pancar Şeker oranı (%)	Kristal Şeker (Ton)	Küp Şeker (Ton)	İspirto (Ton)
1926	16,2	459	-	
1927	19,8	4,354	-	
1928	20,9	2,992	-	338,655
1930	18,0	8,144	-	606,615
1931	17,6	11,947	2,052	1,309,462
1933	15,3	22,680	15,133	1,003,347
1936	17,0	9,820	4,243	-
1939	18,2	18,901	3,902	-
1942	19,5	4,667	1,637	-

158 Akıltepe – Malkoç - Molbay, *age.*, s. 35-36.

159 T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1948)*, C 16, S. 285, DİE Matbaası, Ankara 1948, s.333

160 *1940 Yılı Umumi Murakebe Heyeti Raporu*, s. 24.

161 Kaynak: T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1936/37)*, C. 9, S. 115, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 193; T.C Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1941-42)*, C.13, S.197, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1943, s. 205; T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1950)*, s. 186; Habil Akıltepe - Sabri Malkoç - İhsan Molbay, *Türkiye Şeker Sanayi ve Şekerpancarı Ziraatı*, Mars Matbaası, Ankara 1964, s. 35-36.

1945	19,0	12,504	5,250	-
1948	20,0	23,678	6,000	-
1950	17,1	14,084	5,000	-

7.2. Küşpe- Melas Üretimi ve Hayvancılık

Aşağıdaki tabloda belirtildiği üzere 1933 yılına kadar Türkiye’de üretilen küşpenin önemli bir bölümü Alpullu’da üretilmişken 1936’da Eskişehir ve Turhal’da şeker fabrikalarının kurulmasıyla Alpullu’nun payı azalmıştır. 1933’teki en yüksek üretimden 1939’a dek üretim yarı yarıya düşmüştür. Bu düşüş İkinci Dünya Savaşı sürecinde de devam etmiştir. 1940’ların sonundaki küşpe üretimi de ancak 1939 seviyesine ulaşabilmiştir.

Tablo 4: Alpullu’da Küşpe-Melas Üretimi¹⁶²

Yıllar	Alpullu Küşpe-Melas Üretimi (Ton)	Türkiye Küşpe-Melas Üretim (Ton)
1926	290	345
1927	1,830	2,386
1930	4,854	7,104
1933	17,896	27,850
1936	5,023	18,272
1939	9,976	28,419
1942	2,159	14,389
1945	7,507	25,879
1948	8,495	29,129
1949	9,655	31,600

Alpullu Şeker Fabrikası’nda üretilen küşpe ve melas Trakya kırsalındaki hayvansal üretimin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Alpullu Şeker Fabrikası şekerpancarı üretiminin gerçekleştirdiği Türkgeldi ve Sarımsaklı çiftliklerine Avrupa’dan getirttiği Montofon, Braunvieh ve Holstein gibi inek ırklarının beslenmesini ve bölgede yaygınlaşmasını sağlamıştır.¹⁶³ Hatta bu çiftlik şeker

¹⁶² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1936/37)*, C 9, S. 115, Devlet Basımevi, İstanbul 1937, s. 193; T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1941-42)*, C.13, S.197, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1943, s. 205; T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1950)*.

¹⁶³ *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 154-155.

şirketinin en eski ve tarımsal üretim açısından en ileri işletmesidir. Sarımsaklı Çiftliğinde üretilen et, süt ve peynir gibi hayvansal gıdaların en önemli pazarı da Alpulu Şeker Fabrikası çalışanları olmuştur.¹⁶⁴ Şekerpancarı hem bir sanayi bitkisi hem de bir yem bitkisidir. Şekerpancarının hasadı esnasında kesilen başı ve yaprakları hayvan yemi olarak kullanılmıştır. Çiftçilerin fabrika tarafından hayvanlarına verilen küspelerin faydasını kabullenmeleri ise zaman almıştır. İlk zamanlarda verilen küspeler hayvanlara yedirilmemiş ve atılmıştır.¹⁶⁵

Nitekim Cumhuriyet'in devraldığı tarımsal yapılar incelendiğinde uçsuz bucaksız çorak topraklar, savaşların hem beşerî hem de iktisadi açıdan tükettiği köylüler ve bakımsız hayvanlar görülmektedir. Şeker sanayi sadece bitkisel üretim çeşitliliğinin ve sanayileşmenin temellerini atmakla kalmamış melas ve küspe üretmek koşuluyla hayvansal üretimi de desteklemiştir. Bunun neticesinde de Trakya'da peynir, yoğurt ve süt gibi süt ve süt ürünlerinin gelişimine de topyekûn bir etkisi olmuştur.¹⁶⁶ Hatta 1932 yılında Alpulu Şeker Fabrikası'nda küspe üretildiğinden bölgede hayvan sayısının artması üzerine bir gurup Macar iş adamı da İstanbul pazarına yönelik üretim yapmak amacıyla Alpulu'da süt üreticileri şirketi kurmak için girişimde bulunmuşlardır.¹⁶⁷

Sonuç

Zirai ve biyolojik özellikleri ile şekerpancarı Trakya'daki modern tarıma geçişin, pazara yönelik üretimin, toprağın metalaşmasının, sanayileşme atılımını ve Trakya'daki nüfusun kalıcı iskanını sağlamıştır. Tıpkı Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de şekerpancarı tarımının gelişiminde devlet desteği görülmektedir. Nitekim şekerpancarı bir endüstri bitkisi olduğundan Alpulu Şeker Fabrikası Cumhuriyetin ilk yerli ve milli sanayisidir. Böylece, şekerpancarından şeker, melas ve küspe üretmek kaydıyla hem katma değerli üretime geçilmiş; hem de o güne kadar dışarıdan ithal edilen şekerin neden olduğu dış ticaret açığı bir nebze olsun azaltılmıştır. Bu açıdan da şekerpancarı sanayiye, tarımı, endüstrileşmeyi ve dış ticareti kuşatan bir mahsuldür.

164 Mert, agm., s. 46.

165 *Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976*, s. 77-155; Genelkurmay Başkanlığı, Coğrafya Encümeni, *Trakya Coğrafyası, Tabii, Zirai, Beşerî ve Veteriner*, C 8, Askeri Matbaa, İstanbul 1944, s. 80.

166 "Hayvancılık ve Şeker Fabrikaları", *Alpulu*, S. 3 Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 3-4; A. S, "Şeker: Bitirinden Yatırıma", *Karınca*, S. 9, 1935, s. 18.

167 "Trakya'da Sütçülük", *Akşam*, 23 Teşrinievvel 1932; Okan Ceylan, "Coğrafya, Ekonomi ve Bürokrasi Üçgeninde Edirne Peynirinin Toplumsal Tarihi", *Edirne'nin Ardi da Bayler*, Ceren Yaynevi, Edirne 2021, s. 244.

19. yüzyılın başlarında Orta Avrupa'da tarımsal ve endüstriyel üretimine başlanan şekerpancarının 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'ne geldiği ve bu ürüne yönelik birtakım girişimlerde bulunulduğu görülmektedir. Ancak, gerek kapitülasyonların şeker üretiminde bir rekabete izin vermemesi ve gerekse bütçe sıkıntısından devlet desteğinin yetersiz kalması ve girişimcilerin yoğun imtiyaz taleplerinden başarılı olunamamıştır. Lozan Barış Antlaşması ile kapitülasyonların kaldırılması ve İzmir İktisat Kongresi'nde başlatılan sanayileşme hamlesi üzerine şeker sanayinin kuruluşunun endüstrileşme adımıında çok özel bir yeri vardır. Bu noktada ilk iki adım Kırklareli Alpullu ve Kütahya Uşak'ta atılmıştır.

Alpullu Şeker Fabrikası 1912-1922 tarihleri arasında savaşımlara, zorunlu göçlere ve istilalara maruz kaldığından iktisadi ve beşerî sermayesini yitirmiş olan Trakya'daki Türklere bölgedeki iskanları ve iktisadi gelişimleri adına bir güven telkin etmiştir. Bu noktada şekerpancarının sağladığı istihdam, kazanç ve teknik zirai gelişme Türk tarımının ve sanayisinin gelişiminde de ilk rol model örnek olmuştur. Trakya özelinde ise Balkan Harbi ile başlayan ve Lozan Barış Antlaşmasından sonra kesinleşen Türk Yunan sınır hattı yüzünden Edirne ve çevresinin Dedeağaç Limanı'nın ticari hinterlandı olma özelliğini yitirmesi, 1929 yılında vuku bulan Büyük Buhranın neden olduğu tahıl fiyatlarının düşmesi ve bölgedeki demiryollarının 1936'ya dek Alman Şirket tarafından işletilmesinin neden olduğu yüksek nakliye maliyetlerinden dolayı Alpullu Şeker Fabrikası bu bölgenin tarımına bir can suyu olmuştur.

Şekerpancarına dair zirai çalışmalar sayesinde Avrupa ile Türkiye arasındaki bilimsel, iktisadi ve bürokratik ilişkiler artmıştır. Alpullu Şeker Fabrikası Milli İktisat politikası bağlamında toplumsal, bürokratik ve iktisadi bir devlet politikası olmasının yanı sıra bölgedeki kültürel gelişmenin de önünü açan bir kuruluştur. Okul, müze, kütüphane, spor tesisleri ve faaliyetleri, müzik koroları, festivaller ve sinema gösterimleri gibi kültürel hizmetler ile Cumhuriyetin yeni bir Türk yurttaş kimliği projesi olan Kültür Devrimine dair ilk izleri görmek de mümkündür. Şeker sanayi, Alpullu'yu bir istasyondan köye köyden de 1964 yılında bir beldeye dönüştürmüştür. Hatta şekerpancarı üreten köylerin geliri artmış, tüketim kültürleri dönüşmüş ve yaşam standartları yükselmiştir. Alpullu ile başlayan sosyal, iktisadi ve kültürel dönüşümün ilk dalgaları şekerpancarının girdiği tüm köylere doğru yayılmaya başlamış ve içe kapalı bir toplumsal yapıya ve geçimlik üretime sahip Trakya köylüsü ilk defa kabuğunu kırmıştır. Sonuç olarak şekerpancarı sosyo-ekonomik anlamda Türk tarımı ve sanayisi için hem rol model bir ürün hem de topyekûn gelişmenin başlangıcı olmuştur.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),

490-1-0-0/34-142-1.

30-1-0-0/76-478-5.

Resmî Belgeler

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi,

D. 2, C 17, 94. Birleşim, 5 Nisan 1925.

D.2, C.21, 45. Birleşim, 25 Ocak 1926.

D.6, C.2, 18. Birleşim, 26 Mayıs 1939.

Türkiye İstatistik Kurumu,

T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Tarım Sayımı (1927)*, S. 614, DİE Matbaası, Ankara 1970.

T.C Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Tarım İstatistikleri (1928-34)*, S. 78, Ulus Basımevi, Ankara 1936.

T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1936/37)*, C. 9, Sayı, 115, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.

T.C Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Kati ve Mufassal Neticeler Kırklareli Vilayeti (20 Ekim 1935)*, C 34, S. 75, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul 1937.

T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey Ölçü (20 Ekim 1940)*, DİE Matbaası, Ankara 1941.

T.C Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1941-42)*, C.13, S.197, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1943.

T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey Ölçü (21 Ekim 1945)*, DİE Matbaası, Ankara 1945.

T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1948)*, C. 16, Sayı, 285, DİE Matbaası, Ankara 1948.

T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı (1950)*, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara 1950.

T.C Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *Zirai Bünye ve İstihsal (1934-50)*, S. 329, DİE Matbaası, Ankara 1951.

T.C Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey Ölçü (22 Ekim 1950)*, DİE Matbaası, Ankara 1951.

T.C Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, *Ziraat Sayımı Neticeleri (1950)*, S. 371, İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1956, s. 130.

Gazeteler

Selma Nezihî, "Alpullu Fabrikası Büyük Bir Faaliyet Yarattı", *Akşam*, 3 Şubat 1934.

"Trakya'nın İktisadı", *Akşam*, 9 Eylül 1934.

"Alpullu Şehir Oluyor", *Akşam*, 26 Haziran 1933.

"Alpullu Hergün Bir Parça Daha Büyüyor", *Akşam*, 5 Kanun-ı Evvel 1933.

"Trakya'da Sütçülük", *Akşam*, 23 Teşrinievvel 1932.

"Alpullu İlk Mektebi Beş Sınıftan Üç Sınıfa İndirildi", *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1937.

K.0, "Alpullu'da", *Edirne Millî Gazete*, 27 Kanun-ı Evvel 1928.

"İhtiyaçlar Önünde", *Edirne Millî Gazete*, 3 Temmuz 1930.

"Çiftçi Kardeş", *Edirne Millî Gazete*, 11 Teşrinievvel 1929.

E. Necmi, "Mahsulatımız", *Edirne Postası*, 29 Mayıs 1930.

"İhracatımız", *Edirne Postası*, 1 Mayıs 1930.

E. Necmi, "İstihsalatımız için Yeni Mahreçler", *Edirne Postası*, 11 Mart 1930.

"Ticaret Odası Kongresi", *Edirne Postası*, 26 Şubat 1930.

"Keşan-İbrice", *Edirne Postası*, 14 Ağustos 1931.

"Alpullu'da Stadyum", *Edirne Postası*, 24 Haziran 1933.

"Pancar Cümbüşü", *Edirne Postası*, 12 Mayıs 1933.

“Ziraat İşleri Çok İyi Gidiyor Hayvancılıkta Büyük İnkişaf Var”, *Edirne Postası*, 27 Aralık 1939.

“Pancar Firesi Yüzde Kaç?”, *Edirne Postası*, 14 Ağustos 1931.

“Şekerpancarı Sökümü Başladı”, *Edirne Postası*, 30 Ağustos 1944.

“Pancarlarımız”, *Edirne Postası*, 30 Ağustos 1944.

“Edirne’de Şeker Fabrikası”, *Edirne Postası* 20 Haziran 1933.

“Ham Şeker Fabrikası ve Bir Toplantı”, *Edirne Postası*, 27 Temmuz 1933.

“Uzunköprü’ye Bir Bakış”, *Edirne Postası*, 24 Aralık 1949.

“Alpullu’da Mühim Bir Toplantı”, *Edirne Postası*, 11 Ocak 1950.

“Uzunköprü Çiftçiliği”, *Edirne Postası*, 23 Mayıs 1933.

“Trakya’ımızda Hasat Başladı”, *Edirne Postası*, 28 Haziran 1944.

“Keşan’da İlk Pancar Mahsülü”, *Edirne Postası*, 24 Ağustos 1949.

“Pancar Firası”, *Edirne Postası*, 3 Ağustos 1931.

“Pancar Mahsulümüz Fabrikaya Sevk ediyor”, *Edirne Postası*, 5 Ağustos 1939.

“Pancar Mahsulümüz Trakya’ya 1 Milyon lira Para Getirdi”, *Edirne Postası*, 9 Aralık 1939.

“Alpullu Şeker Fabrikası Yeni Yıl Kampanyasına Bu Ay Sonu Başladı”, *Edirne Postası*, 14 Temmuz 1948.

Edirne Postası, 7 Eylül 1949.

“Şeker İstihsalatı Artıyor”, *Milliyet*, 8 Eylül 1929.

Ragıp Kemal, “Şeker Fabrikası Trakya İçin Bir Nimet Oldu”, *Milliyet*, 21 Eylül 1932.

“Alpullu Fabrikası Yeni Yıl Mukavelelerine Başladı”, *Milliyet*, 3 Aralık 1934.

“Alpullu Fabrikası Yeni Yıl Mukavelelerine Başladı”, *Milliyet*, 3 Aralık 1934.

Ragıp Kemal, “Şeker Fabrikası Trakya İçin Bir Nimet Oldu”, *Milliyet*, 21 Eylül 1932.

“Türkiye’de Şeker Sanayi Ne Vaziyettedir”, *Vakit*, 22 Ekim 1932.

Araştırma ve İnceleme Eserler

1940 Yılı Umumi Murakebe Heyeti Raporu, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, Ankara 1941.

Akıltepe, Habil - Malkoç Sabri - Molbay, İhsan. *Türkiye Şeker Sanayi ve Şekerpancarı Ziraatı*, Mars Matbaası, Ankara 1964.

“Alpullu’nun Ekonomik Kaynaklarından Alpullu Pancarcıları Tayyaresi”, *Alpullu*, S. 3, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 9-11.

“Alpullu’da İlk Mektep”, *Alpullu*, S. 4, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s.16.

“Alpullu Spor Kongresi”, *Alpullu*, S. 5, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 13-15.

“Alpullu’da Müzik”, *Alpullu*, S. 5, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 17.

Argon, Suphi. *Şeker Sanayi ve Pancar Ziraatının Ehemmiyeti*, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, İstanbul 1944.

Aykut, M. Şeref “Alpullu Nasıl Kuruldu”, *Alpullu*, S. 5 Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s.1-3.

Batu, Kemal “Köy Davası”, *Altı Ok*, S. 25, 1936, s. 25-28.

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Raporları, T.C Ziraat Vekaleti Neşriyat Müdürlüğü, Ankara 1939.

Burgaç, Murat. *Trakya Raporu (1934)*, Kaynak Yayınları, Ankara 2017.

Ceylan, Okan *The Transformation of Agricultural Structures through Government Policies in Edirne Province Between 1939 and 1960*, Boğaziçi University Atatürk Institute for Modern Turkish History, Unpublished M.A Thesis, İstanbul 2015.

Ceylan, Okan. “İkinci Dünya Savaşı ve Tarım Ekonomisi: Edirne Vilayeti Örneği (1939-1945)”, *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu*, Şanlıurfa, 12-14 Nisan 2018, Bildiriler, ed. Arzu Güvenç Saygın - Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2019, s. 628.

Ceylan, Okan “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Edirne Serüveni: Türkiye Demokrasi Tarihinden Notlar”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XXI, S. 42, 2021, s. 269-292.

Ceylan, Okan “Coğrafya, Ekonomi ve Bürokrasi Üçgeninde Edirne Peynirinin

Toplumsal Tarihi”, *Edirne'nin Ardi da Bayler*, Ceren Yayınevi, Edirne 2021, s. 229-265.

Damlıbağ, Fatih. “Sugar Production in the Ottoman Empire”, *OTAM*, S. 39, 2016, s. 179-214.

Demirer, İlay. *Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi Sanayileşme Stratejisi: Alpullu ve Uşak Şeker Fabrikaları Örneği*, T.C Harp Akademileri Stratejik Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Dursunkaya, A. Rıza. *Kırklareli Vilayetini Tarih, Coğrafya, Kültür ve Eski Eserler Yönünden Tetkik*, Yeşilyurt Basımevi, Kırklareli 1948.

Engin, Vahdettin “Rumeli Demiryolları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 35, İstanbul 2008, s. 235-237.

Geerdes, Thomas. *Ana Besin Maddelerinden Şeker ve Tarihi*, çev. Cihad Gökdağ, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş, Ankara 1966.

Genelkurmay Başkanlığı, Coğrafya Encümeni, *Trakya Coğrafyası, Tabii, Ziraat, Beşerî ve Veteriner*, C 8, Askeri Matbaa, İstanbul 1944.

Göker, Muzaffer “Türklerde Sanayi”, *Bellekten*, C XXXI, S. 124, 1938, s. 433-444.

Gökçöl, Mirza. *Türkiye Buğdayları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1935.

Güray, Rıza *Türkiye Şeker Sanayi ve Şekerpancarı Tarımı*, Çam Matbaa, Ankara 1968.

Gürel, Nail “İlk Türk Şekeri Pek Tathydi”, *Yıllar Boyu Tarih*, C 4, S. 12, 1981.

Hobsbawm, Eric *Kısa Yirminci Yüzyıl 114-1991 Ayrıntılılar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996.

“Hayvancılık ve Şeker Fabrikaları”, *Alpullu*, S. 3 Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 3-4.

Karayaman, Mehmet. *Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu*, Uşak Akademi Kitapevi, Uşak 2010.

Karayaman, Mehmet “Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 82, Ankara 2012, s. 53-96.

Kerestecioğlu, Şeyda Ziya “Şekerpancarı Ziraatı ve Münavebe”, *Dönüm*, S. 20, 1934, s. 18-22.

Kıray, Mübecel *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Bağlam Yayınları, Ankara 1964.

Knight, Franklin W. “The Haitian Revolution”, *The American Historical Review*, C 105, S. 1 2000, s. 103-115.

Mert, Merter. “Kuruluş Yıllarında Şeker Sanayi ve Devletin Amaç Fonksiyonu”, *TESAM Akademi Dergisi*, C V, S. 2, 2018, s. 183-247.

Mintz, Sidney W. *Şeker ve Güç Şekerin Modern Tarihteki Yeri*, çev. Şükrü Alpagut, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1997.

Mülayim, Ali ve Kaprol, Timur “İşçi Sınıfı İçin Modern Yaşamın Kodları Alpullu Şeker Fabrikası”, *EJVOG*, C 6, S.1, s. 25-32.

“Ön Söz”, *Alpullu*, S.1, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne Ocak 1935, s. 5-6.

Ömer Celal Sarç, *Ziraat ve Sanayi Siyaseti*, Arkadaş Matbaası, İstanbul 1934.

Sevilay Özer, “Türkiye’de Şeker Sanayisi (1925-1950)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C XVII, S. 33, 2021, s. 95-124.

Pamuk, Şevket *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Polatoğlu, Mehmet Gökhan *Cumhuriyet Döneminde Türk Şeker Sanayinin Kurulması*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2017.

Polland, Michael. *Arzunun Botaniği*, çev. Sevin Akyay, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2018.

Seçkin, Rafet *Belgelerle TC’nin İlk 15 Yılı ve Alpullu Şeker Fabrikası*, Ceren Yayınları, Edirne, 2019.

Standage, Tom. *İnsanlığın Yeme Tarihi*, çev. Gencer Çakır, Maya Kitap, İstanbul 2018.

Süreyya, Ali. “Türk Şekeri”, *Karınca*, S. 7, 1934, s.15-17.

” Şeker Mütihassısının Raporu Niçin Eksiktir” *Kadro*, S.30, Haziran 1934, s. 41-48.

“Şeker Yapılmasının Kısa Bir Tarihçesi” *Alpullu*, S.1, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne Ocak 1935, s. 8.

S. A “Şeker: Bitirimden Yatırıma”, *Karınca*, S. 9, 1935, s. 18-20.

Tataç, Ziya “Şeker Fabrikalarımız ve Faaliyetleri”, *Köye Doğru Dergisi*, C 3, S. 72, 1943, s. 159-165.

Tekeli, Sait Tahsin. “Türkiye’de Şeker Sanayi”, *Dönüm*, S. 7, 1933, s. 25-28.

Tekeli, Sait Tahsin. Şeker Fabrikaları ve Şeker Sahaları”, *Dönüm*, S. 19, 1934, s. 13-17.

Tekeşin, Hüsnü. *Alpullu Şeker Fabrikası Tarihi*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak 2012.

Tökin, İsmail Hüsrev. *Türkiye Köy İktisadı*, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul 1934.

“Toprağın İşlenmesi”, *Alpullu*, S. 3, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s.5-7.

Türkiye Şeker Sanayi 1926-1976, haz. Turan Velidedeoğlu, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara 1979.

Veldet, Turan 30. *Yılında Türkiye’de Şeker Sanayi*, Doğu Matbaası Ltd. Şti, Ankara 1958.

“Yamalı Ahmet”, *Alpullu*, S. 1, Edirne Vilayet Matbaası, Edirne 1935, s. 19-20.

Yasa, İbrahim. *Hasanoğlan Köyü*, Doğu Matbaası, Ankara 1955.

Yeşilköy Tohum Islah ve Deneme İstasyonu 1926/7-1936/7, Kenan Basımevi ve Kliše Fabrikası, İstanbul 1937.

Żiraat Heyeti Mütahassısının Şimdiye Kadar Olan Faaliyeti ile Vaziyeti, Heyet-i Mütahassıs-a Reisi Ali Müşavir Dr. Oldenburg Raporu, 1 Nisan- 30 Eylül 1928.

Zafir Rıza, *Żirai Sanatlar Laboratuvarı Yıllık Çalışma Raporu*, Resimli Ay, İstanbul, 1929.

İnternet Kaynakları

“Alpullu Havası Suyu Yeşili”, https://www.alpullu.org/F/fabrika_mudurlerii.html, son erişim tarihi: 04.03. 2022.